

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Mahmut Ulu | Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Dr., Aksaray Valiliği

Dr., Aksaray Governorship, Aksaray/Türkiye

mahmut.ulu@hotmail.com | ORCID: 0000-0002-3030-0827

Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)

Abstract

Shaykh Hâmid-i Wali, better known by the name “Somuncu Baba” in addition to being one of the well-known sufis of the 9/15th century, is a very important name in terms of Anatolian Sûfi tradition. It has relations with the Abheriyya, Naqshbandiyya, Safawiyya and Khalwatiyya sects in terms of succession. Somuncu Baba, to whom a sect was not attributed, trained Hajji Bayrâm-ı Wali, the founder of the sect, which is considered the first Turkish sect of Anatolia, like Bayramiyya. In addition, he can be accepted as the pioneer of the lineage that enables the thought of “malâmât”, which is not an independent sect, but as a joy (nashwa) in the sects, to turn into an independent sect. No comprehensive study has been conducted to reveal the mystical views of Somuncu Baba, who is thought to have an important place in terms of Anatolian Sûfi tradition. For this reason, it is important to consider his mystical views. This study, it is aimed to reveal the concepts that are thought to reflect his mystical thoughts, based on the works and poems attributed to him and the sources dealing with his life. In this context, twenty-four concepts, which are thought to reflect his Sûfi views, have been emphasized within the framework of his works named *Sharh al- hadith al- Arbaîn*, *Rissâla al-Dhikr* and *Silâh al-Mürîdîn* and the information in the sources. These concepts are tawba (repentance), wara', zuhd (ascetism), sıdîq (truth), tawakkul (trust in God), sabr (patience), faqr (poverty), dhikr (praise), du'â (prayer), sayr al-suluk (spiritual journey), Shaykh (religious leader), murshid (a spiritual guide), murîd (disciple), mujâhadah (contentment), riyâda (ascetic), khalwat (seclusion), 'ishq and muhabbat (love and affection), bada (annihilation), baqaa (perpetuity), tawhid (oneness), qalb (heart), soul and malâmât (taking blame). It can be said that the way in which the concepts of Sufism are handled in the works attributed to and mentioning Somuncu Baba is in accordance with the meanings used in the dictionary and Sûfi tradition. In addition, it is seen that in these works, sūfi issues are not considered theoretically and formally, but with a practical and applicable as-

Yayın | Published: 20 Mart/March 2022

Kabul | Accepted: 11 Mart/March 2022

Geliş | Received: 05 Ocak/January 2022

Değerlendirme | Peer Review: Dış Bağımsız | Externally Peer-reviewed.

Hakem Raporları | Peer Review Reports: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/eskiyeini/page/13397>

Atf | Citation: Mahmut Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar = Sufi Concepts in the Works Attributed to and Mentioning Shaykh Hâmid-i Wali (Somuncu Baba)”, *Eskiyeini* 46 (Mart/March 2022), 395-426. <https://doi.org/10.37697/eskiyeini.1053726>

© Mahmut Ulu | **CC BY-NC 4.0** Attribution-NonCommercial 4.0 International

pect, primarily by living, therefore, in the works attributed to him, the concepts of Sufism take place in the form of more practical principles rather than classification or descriptions. In addition, as it can be understood from the works attributed to him and the sources mentioning him, the basis of his Sūfî thought is the Qur'an and Sunnah, that is, the Shari'a provisions and the Prophet's understanding of life. Besides, he gave importance to the words of the Sūfîs who lived before him. Somuncu Baba is one of the Sūfîs who carried the concepts that the Sūfîs emphasis on, following the basic meanings of the period in which he lived. In addition, it is seen that he reflects the sūfî concepts that he directly deals with in his works and that can be reached from his works and the sources that mentioned him. For example, he turned away from the world and its contents and preferred the life of asceticism. He condemned his soul because of those who had his share of worldly goods he condemned his soul and his heart was saddened because of the worldliness he had. He got rid of selfish traits such as fame, being known and preferred the way of hiding like a malâmât.

Keywords

Sufizm, Shaykh Hâmid-i Wali, Somuncu Baba, Ascetism, Dhikr

Şeyh Hâmid-i Velî'ye (Somuncu Baba) Atfedilen ve Ondan Bahseden Eserlerdeki Tasavvufî Kavramlar

Öz

Daha çok “Somuncu Baba” adıyla bilinen Şeyh Hâmid-i Velî, 9/15. asrın tanınmış sūfilerinden olması yanında Anadolu tasavvuf geleneği açısından oldukça önemli bir isimdir. Ebheriyye, Nakşbendiyye, Safeviyye ve Halvetiyye tarikatlarıyla silsile yönünden irtibatı bulunmaktadır. Kendisine bir tarikat atfedilmeyen Somuncu Baba, Bayrâmîyye gibi Anadolu'nun ilk Türk tarikatı sayılan tarikatın kurucusu Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir. Ayrıca o, esas itibarıyla müstakil bir tarikat hüviyetinde olmayıp tarikatlarda bir neşve olarak bulunan melâmet düşüncesinin müstakil bir tarikata dönüşmesini sağlayan silsilenin öncüsü kabul edilebilir. Anadolu tasavvuf geleneği açısından mühim bir yeri olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın tasavvufî görüşlerini ortaya koyan kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu nedenle onun tasavvufî görüşlerinin ele alınması önem arz etmektedir. Bu çalışmada ona atfedilen eserler ve şiirler ile onun hayatını ele alan kaynaklardan hareketle tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ona atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Zikir Risâlesi* ve *Silâhül-Mürîdîn* adlı eserleri ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp marifet ve melâmettir. Somuncu Baba'ya atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvuf kavramlarının ele alınış şeklinin sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalara uygun olduğu söylenebilir. Ayrıca bu eserlerde tasavvufî meselelere nazârî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle bakıldığı, bu nedenle ona atfedilen eserlerde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür. Ayrıca gerek ona atfedilen eserlerden ve gerekse ondan bahseden kaynaklardan anlaşıldığı üzere onun tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasûlullah'ın hayat anlayışı oluştur-

maktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûfilerin sözlerine önem vermiştir. Somuncu Baba, sûfilerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûfilerdendir. Ayrıca onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufi kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsî hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Tasavvuf, Şeyh Hâmid-i Velî, Somuncu Baba, Zühd, Zikir

Giriş

Anadolu tasavvuf anlayışı açısından önemli bir sûfi olduğu düşünülen Somuncu Baba'nın hayatı ve eserleri üzerine bazı çalışmalar yapılmış olmakla birlikte onun üzerinde durduğu tasavvufî kavramlarla ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Bu çalışmada ona atfedilen ve ondan bahseden eserlerdeki tasavvufî kavramların ortaya konması amaçlanmıştır. Somuncu Baba ile ilgili yapılan çalışmaların bir kısmında daha çok onun tarihî ve tasavvufî hayatı yani biyografisi üzerinde durulurken¹ bazılarında onun eserlerinin değerlendirmesi yapılmış² bazılarında ise tasavvufî düşüncelerine kısmen temas edilmiştir.³ Bu çalışmada Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*⁴, *Zikir Risâlesi*⁵ ve *Silâhü'l-Mürîdîn*⁶ adlı eserlerden, yine ona atfedilen iki şiirden ve onun hayatını ele alan kaynaklardan istifade ile yukarıda zikredilen amaç doğrultusunda bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Somuncu Baba'ya atfedilen eserler ve kaynaklarda yer alan bilgiler çerçevesinde onun tasavvufî görüşlerini de yansıttığı düşünülen ve bazıları doğrudan tespit edilen, bazıları ise dolaylı olarak ortaya konan yirmi beş kavram üzerinde durulmuştur. Bu kavramlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır,

¹ Ahmed Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009); Mahmut Ulu, *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri* (Ankara: Berikan Yayınları, 2021) (eser bundan sonra "Somuncu Baba" şeklinde anılacaktır); Haşim Şahin, "Somuncu Baba", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/377-378; Mahmut Ulu, "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba", *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.

² Mahmut Ulu, "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri", *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146; a.mlf., "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen Zikir Risâlesi Adlı Eser", *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74; Ahmed Nedim Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", *1. Uluslararası Aksaray Sempozyumu*, ed. M. Sami Yıldız vd. (Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017), 1-31.

³ Ulu, *Somuncu Baba*, 249-290; Serinsu, "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1-31.

⁴ Şeyh Hâmid-i Velî, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7).

⁵ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risâlesi* (Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2).

⁶ Şeyh Hâmid-i Velî, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510).

kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, müşşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir.

Çalışmada öncelikle Somuncu Baba'nın hayatına ana hatlarıyla temas edilmiş, ardından ona atfedilen eserlerin aidiyeti değerlendirilmiş ve bu eserler ile ondan bahseden kaynaklarda doğrudan veya dolaylı olarak zikredilen ve yukarıda bahsi geçen kavramlar "Tasavvuf Kavramları" başlığı altında ele alınmıştır. Kavramların her birinin sözlük ve terim manasına yer vermeye özen gösterilmiş, daha sonra Somuncu Baba'nın bu kavramları nasıl ele aldığı üzerinde durulmuştur.

1. Ana Hatlarıyla Somuncu Baba'nın Hayatı

Şeyh Hâmid-i Velî (öl. 815/1412), kaynakların ekserisine göre Kayseri'de doğmuştur.⁷ Ancak *Mir'âtü'l-ısk* müellifi Abdurrahman el-Askerî (öl. 957/1550'den sonra) onun Aksaray'da⁸, Şinasi Çoruh ise herhangi bir kaynak zikretmeksizin İran'ın Güney Azerbaycan bölgesindeki Hoy şehrinde doğduğunu kaydetmiştir.⁹

Kaynaklarda, ismi farklı şekilde geçmektedir. Kemal Ümmî'nin (öl. 879/1475) *Dîvan* adlı eserinde "Abdullah" olarak¹⁰ kaydedilmişken, aynı eserin başka bir nüshasında "Ubeydullah" şeklinde kaydedilmiştir.¹¹ Belgelerde ismi genellikle Şeyh Hâmid veya Şeyh Hâmid-i Velî şeklinde geçmektedir.¹² Daha yaygın olarak bilinen Somuncu Baba ismi ise Bursa'da bulunduğu sıralarda "*Somunlar müminler, Somunlar müminler.*" diyerek eklemek dağıtması nedeniyle ahali tarafından verilmiştir.¹³

Hem zâhir hem bâtın ilimleri öğrenen, bir âlim ve arif olarak temayüz eden ve bu yönüyle "zü'l-cenâheyn" olarak nitelenebilecek Somuncu Baba, ilk tahsilini babası Şemseddin Musa el-Kayserî (8/14. asır) ile yapmıştır.¹⁴ İlk eğitimini tamamladıktan sonra zâhirî ve bâtınî bilgisini artırmak için Şam'a gitmiş¹⁵ Bayezidiyye Hankâhî şeyhi Şadî-i Rûmî'den (8/14. asır) ders almıştır.¹⁶ Bu hususa

⁷ Molla Câmî, *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*, çev. Mahmud Lâmiî Çelebi, sad. Abdulkadir Akçipek (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016), 884; Mehmed Mecdî Efendi, *Hadâiku'ş-şakâik*, haz. Abdulkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74; Hoca Sadettin Efendi, *Tâciüt-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979), 5/79; La'lizâde Abdülbâki, *Sergüzeşt* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456), 128a.

⁸ İsmail Erol Erünsal, *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşkı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 2003), 103, 104.

⁹ Şinasi Çoruh, *Emir Sultan* (İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.), 111.

¹⁰ Kemal Ümmî, *Dîvan* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ali Emiri, 41), 101.

¹¹ Kemâl Ümmî, *Dîvân* (İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi, 3357), 73b.

¹² Osmanlı Arşivi (BOA) [AE.SAMD. III], No. 45, Gömlek No. 4491; Osmanlı Arşivi (BOA), [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122; Osmanlı Arşivi (BOA), [SB], No. 1, Gömlek No. 6).

¹³ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, çev. Yakub Kenân Necefzâde (İstanbul: Neşriyat Yurdu, 1967), 252.

¹⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁵ Mehmet Ali Aynî, *Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2019), 94; Şahin, "Somuncu Baba", 37/377.

¹⁶ İsamuddîn Ebu'l-Hayr Ahmed Taşköprülüzâde, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 35; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

değinen Sarı Abdullah Efendi, onun Şam'da ilim tahsilini yaptıktan sonra Bayezidiyye Hankâhî'nda bir şeyhin hizmetine girdiğini kaydetmiştir.¹⁷ Kaynaklar onun iyi bir eğitim aldığı hususunda hemfikirdir.¹⁸ Mecdî, onun zâhir ve bâtın ilimlerinin cümlesinde faydalı bir kimse olduğunu kaydetmiştir.¹⁹

Somuncu Baba, ilk tasavvufî terbiyesini de yine babasından almış, babasının teşvikiyle Sühreverdiyye'nin Ebheriyye koluna intisab etmiştir.²⁰ Bir süre Şam'da tasavvufî terbiyesine devam etse ve Sarı Abdullah Efendi'nin ifadesiyle Bayezidiyye tekkesinde bir şeyhin hizmetinde bulunsa da bu süre içerisinde aradığı iç huzuru bulamamış, bunun sonucunda bir arayış içine girmiştir. Bu arayış neticesinde Erdebil'e gitmiş, Safiyyüddîn Erdebîlî'nin (öl. 735/1334) oğlu Sadreddîn Erdebîlî'nin (öl. 794/1391) rehberliğinde seyr ü sülûkunu tamamlamıştır.²¹

Somuncu Baba, Erdebil'de sülûkunu tamamladıktan sonra halkı irşâd için Anadolu'ya gönderilmiştir. Kayseri'de irşâd faaliyetlerine başlayan Somuncu Baba, bu sıralarda Ankara'da müderrislik yapan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi (öl. 833/1430) Kayseri'ye davet etmiş, onunla bir bayram günü Kayseri'de buluşmuşlardır.²² Bu buluşmanın ardından Hacı Bayrâm-ı Velî ile Bursa'ya gitmişlerdir.²³ Somuncu Baba, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle hutbe okumuş, okuduğu hutbeyle tanınmış, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrılmıştır. Bursa'dan ayrılınca hacca giden Somuncu Baba, hac dönüşü Aksaray'a yerleşmiş, burada hayatının sonuna kadar müridlerinin terbiyesiyle meşgul olmuştur.²⁴

Somuncu Baba, muahhar birkaç kaynak²⁵ dışında kaynakların hemen tamamına göre Aksaray'da vefat etmiştir. Kabri de Aksaray'da bulunmaktadır.²⁶ Her

¹⁷ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 248.

¹⁸ İbrahim Hâs Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*, haz. Mustafa Tatçı vd. (İstanbul: H Yayınları, 2017), 360; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Evliyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)* (İstanbul: Gerger Yayınları, 2016), 95; Mehmed Ali Aynî, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, haz. H. Rahmi Yananlı (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015), 94; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 55.

¹⁹ Mecdî, *Hadâiku'ş-Şakâik*, 74.

²⁰ Mehmet Hakan Alşan, *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası* (İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012), 141.

²¹ Nev'îzâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti'ş-şakâik*, haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 74.

²² Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayramı Velî, Yaşamı Soyı Vakfı* (Ankara: Türk tarih Kurumu Basımevi, 1989), 1/19. Adana'da buluştuklarına dair kayıt için bk. Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202-203.

²³ Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 18.

²⁴ Harîrîzâde M. Kemâleddin. *Tibvânü vesâ'ilü'l-hakâik fi beyânî selâsilit-tarâ'ik* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 430), 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97.

²⁵ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88.

²⁶ Lamiî, *Nefahât*, 884-885; Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 67; Hoca Sadettin, *Tâcü't-tevârih*, 5/43; Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252; Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı (İstanbul: YKY Yayınları, 2006), 3/262; Aynî, *Tasavvuf Tarihi*, 97; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-Işkı*, 202.

ne kadar geç tarihli olsa da arşiv belgeleriyle onun Aksaray'da medfun olduğuna dair kaynaklarda geçen bilgiler teyit edilmiştir.²⁷

Doğum tarihi hususunda farklı görüşler bulunan Somuncu Baba'nın vefat tarihi hususunda görüş birliği vardır. Bu konuyla ilgili temel bilgi müridi veya muhibbi Kemal Ümmî'nin bir mersiyesinde verdiği bilgilerdir. Nitekim o, *Dîvân* adlı eserinde Somuncu Baba'yı ele aldığı mersiyede vefat tarihine şu şekilde işaret etmiştir: “*Nebinin hicretinden bil sekiz yüz on beşinci yıl / Berat düninde ol fazıl bu menzilden sefer kıldı.*”²⁸ Mersiyede geçen “Berat düninden” hareketle Somuncu Baba'nın vefat tarihinin 15 Şaban 815 olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı tarihi benzer şekilde Hüseyin Vassaf, *Sefîne*'de “*Tâc-ı ârifin terkibi târîh-i intikâlleri olan 815/1412'vi is'âr eder.*” diyerek zikretmiştir.²⁹

Somuncu Baba, Anadolu'da tasavvuf kültürünün yerleşmesi hususunda etkili olan sûfîlerdendir. Onun etkisi yeni kurulan bazı tarikatlara öncülük etmek, eser yazmak ve halife yetiştirmek şeklinde tasnif edilebilir. Kendisi müstakil bir tarikat kurmamakla birlikte Anadolu'da kurulan Bayrâmiyye'nin kurucusu olan Hacı Bayrâm-ı Velî'yi yetiştirmiştir.³⁰ Bunun yanında o, tasavvuf anlayışının temelinde yer alan melâmîlik özelliğini Hacı Bayrâm-ı Velî silsilesi ile Bıçakçı Ömer Dede'ye (öl. 880/1475) aktarması yönüyle İkinci Devre Melâmîyye'nin de öncülerinden sayılabilir.³¹

2. Somuncu Baba'ya Atfedilen Eserler

Yukarıda kısaca temas edildiği üzere Somuncu Baba, talebe yetiştirmenin yanında eser de telif etmiştir. Bu yönüyle o, müellif sûfîlerden sayılır. Ondan bahseden ilk kaynaklarda eser yazdığına dair bir bilgi bulunmasa da Vassaf ve Bursa'lı Mehmet Tahir Efendi onun *Şerh-i Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinden bahsetmişlerdir.³² Bunun yanında *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserler ona isnat edilmiştir.³³ Bunlardan farklı olarak *Kâşifu'l-Estâr An Vecihî'l-Esrâr* isimli bir eserinden daha bahsedilse de bu eser *Zikir Risâlesi* adlı eserdir.³⁴

²⁷ bk. Osmanlı Arşivi (BOA), [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.

²⁸ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 101.

²⁹ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/434; Ulu, “Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri”, 138.

³⁰ Taşköprülüzâde, *Osmanlı Bilginleri*, 68.

³¹ Ulu, *Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri*, 138.

³² Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, 434; Bursa'lı Mehmet Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 103.

³³ Şeyh Hâmid-i Velî, *Risâle fî Zikri Kelimeti La İllâhe İllallah*, Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2; Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi*, çev. Mustafa Özcan (İstanbul: Pamuk Ofset, 2011), 13; Ali Rıza Karabulut, *Meshur Mutasavvıflar* (Kavseri: Sevid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 1994), 165; Selami Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdî ve Evrâd-ı Safevive* (İstanbul: Buhara Yayınları, 2020), 29; Sevh Hâmid-i Velî, *Zikrin Tanımı Sebepleri, Kısımları ve Âdâbı*, çev. İhsan Özkes (İstanbul: Gündoğdu Matbaası, 1991), 22-18; Akgündüz, *Arşiv Belgeleri İstâında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 84-88; Recep Dikici, *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*, İstanbul: Akif Yayınları, 2017), 34-43.

³⁴ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*, 79.

Belli bir tarikat zikredilmeksizin bazı tasavvufî meselelerin ele alındığı bu eserlerle ilgili önemli bir hususu hatırlatmakta yarar görmekteyiz. Yukarıda bahsedildiği gibi bu eserlerden *Şerhi Hadis-i Erbaîn* muahhar birkaç kaynakta Somuncu Baba'nın eseri olarak kaydedilmiştir. Bu kayıtlardan daha mühimi bilindiği üzere eserin mukaddime sayfasında yer alan bilgilerdir. Mezkûr eserin mukaddimesinde müellif eserin telif sebebini kaydettiği gibi kendi adını da “... *Bu fakir ve günahkâr Hâmid bin Musa el-Kayserî'ye de bir kısım salih kimseler ve dostlarından bazıları Hz. Peygamberin bu emrine imtisal için kırk hadisi toplamasını tavsiye etmişlerdir. Ben de bu dua-ya mazhar olabilmek için bu isteklere uyararak böyle bir risale hazırladım...*”³⁵ şeklindeki ifadeleri içinde kaydetmiştir. Öte yandan eserin iki şerhi bulunmakta olup ilki Yusuf Hakîki Baba,³⁶ ikincisi Hasan b. Muhammed Daredevî tarafından yapılmıştır. Daredevî'nin şerhi daha sonra M. Şeyhmus Alkaç tarafından tercüme edilerek yayımlanmıştır.³⁷ Bunlardan ilk yapılan şerh, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti konusunda önemli veriler içermektedir. Nitekim eserin unvan sayfasında eserin ve şârihin adı “Hadis-i Erbaîn eş-Şeyh Hâmidzâde liibnihî Yûsuf ve sırraha Yûsuf” şeklinde kaydedilmişken ferağ kaydında eserin istinsah tarihi 969/1561 olarak yer almıştır.³⁸ Gerek şerhteki kayıttan gerekse Hüseyin Vassaf ve Bursalı Mehmet Tahir Efendinin kaydından hareketle *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserin Somuncu Baba'ya ait olduğunu söyleyebiliriz. Muahhar kaynakların da bu eseri Somuncu Baba'ya izafe etmeleri ayrıca kayda değerdir.

Şerhi Hadis-i Erbaîn'in aksine *Zikir Risâlesi* ve *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserlerin Somuncu Baba'ya aidiyeti herhangi bir tarihi kaynakta zikredilmemiştir. Bunlardan *Zikir Risâlesi*'nin şu ana kadar tespit edilen üç nüshası bulunmaktadır. İlki Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ki bulunduğu nüshanın 270b-273b varakları arasında yer almaktadır. Başında “Risâle li Kutbi'l-Arif ve'l-Âlim eş-Şeyh Hâmid Aksarâyî” ibaresi bulunan bu nüsha *Zikir Risâlesi*'nin en eski nüshası olup 1166/1753 tarihinde Abdurrahman b. Şeyh Sadreddîn b. Sultan tarafından istinsah edilmiştir.³⁹ İkincisi Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshası ki 1232/1816 istinsah tarihli, Aksaraylı Sevvid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu müstensihli nüshadır. Üçüncüsü ise Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshalardan Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasında ketebe bulunmakta olup istinsah tarihi 1232/1816, müstensihisi ise Aksaraylı Seyyid Hacı Hasan oğlu İbrahim Uluborlu olarak kaydedilmiştir.⁴⁰ Çalışmamızda esas aldığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2 numarada kayıtlı nüshanın ise bir ketebesini bulunma-

³⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 235b.

³⁶ Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*. Sülevmanive Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.

³⁷ Şimşek, *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*, 26.

³⁸ Yusuf Hakîki Baba, *Şerhi Hadis-i Erbaîn*, 13a-37a.

³⁹ Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba Neseb-i Âlisi*, 79.

⁴⁰ Serinsu, “Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında”, 31.

maktadır. Bu nedenle ne zaman telif edildiği ve müellife nisbeti hususları bu nüsha bağlamında muğlaktır. Bununla birlikte eserin unvan sayfasında “*Hâzâ Risâle-i Hâmid-i Velî Aksarâyî*” ifadesi yer almaktadır. Eserin hemen başındaki isim ve Osman Hulûsi Efendi Vakfı özel kütüphanesi nüshasındaki ketebe kaydı *Zikir Risâlesi*'nin Somuncu Baba'ya aidiyetine dair önemli veriler olsa da tereddütleri ortadan kaldırır mahiyette değildir. Bununla birlikte eser *Keşfüzzunûn*⁴¹, *Esmâü'l-Müellifin* ve diğer biyografik kaynaklarda yer almamış, herhangi bir müellife atfedilmemiştir.⁴² Eserin başka bir müellife atfedilmemiş olması şimdilik Somuncu Baba'ya ait olduğu kanaatini kuvvetlendirdiğinden çalışmada ona ait olduğu kabulüyle bir değerlendirme yapılmıştır.

Silâhü'l-Mürîdîn adlı eserinin gerek çalışmaya esas aldığımız Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî nüshasında gerekse Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi nüshası ve Millet Kütüphanesi nüshalarının unvan sayfasında müellifin ismi başlık kısmında yazmakla birlikte mukaddimelerinde herhangi bir isim zikredilmemiştir. Ayrıca her üç nüshanın ferâğ kaydına da rastlamadık.

Eserler her ne kadar kataloglarda Şeyh Hâmid-i Velî kaydıyla yer alsada bu üç eserin Somuncu Baba'dan bahseden erken dönem kaynaklarda yer almayışı, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'i istisna tutmak kaydıyla istinsah tarihlerinin oldukça geç oluşu eserlerin ona aidiyeti hususunda ihtiyatlı olmayı gerektirmektedir. Bununla birlikte mezkûr eserlerin Somuncu Baba dışında herhangi bir isme matuf tutulmamış olması, kataloglarda onun adıyla kayıtlı olması ve günümüz araştırmacılarının ekserisinin çalışmaları Somuncu Baba'nın eserleri şeklinde yer alması eserlerin ona aidiyetini muhtemel kılmaktadır. Eserler hususunda netice itibarıyla *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*'in Somuncu Baba'ya ait olduğu kuvvetle muhtemel iken diğer iki eserin Somuncu Baba'ya aidiyeti şimdilik muğlaklığını korumaktadır. Ancak, mezkûr iki eserin başka bir müellife aidiyeti ispatlanıncaya kadar Somuncu Baba'ya ait olabileceğini söylemekte beis görmüyoruz.

3. Tasavvuf Kavramları

Somuncu Baba'ya atfedilen *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, *Silâhü'l-Mürîdîn* ve *Zikir Risâlesi* adlı eserlerde, tabakat kitaplarında ve doğrudan ya da dolaylı olarak onu zikreden kaynaklarda onun tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kaynaklardan onun tasavvufî düşüncelerini yansıttığı düşünülen yirmi beş kavram tespit edilmiştir. Bunlar tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh, mürşid, mürid, mücâhede, riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ, bekâ, tevhid, kalp, marifet ve melâmettir. Bu kaynaklardaki bilgilerden ve kavramları ele alış biçiminden

⁴¹ bk. Kâtiop Celebi, *Keşfü'z-Zunûn*, cev. Rüstü Balcı (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007).

⁴² Bağdatlı İsmâil Pasa, *Hediyetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin* (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951), akt. Karabulut, *Meşhur Mutasavvıflar*, 165 (Dipnot).

yola çıkararak onun tasavvufî meselelere nazarî ve şeklî yönüyle değil öncelikle yaşayarak olmak üzere pratik ve uygulanabilir yönüyle baktığı söylenebilir. Bu nedenle onun eserlerinde tasavvuf kavramlarının tasnifi ya da tarifleri yerine aşağıda ele alınacağı gibi daha çok uygulamaya dönük esaslar şeklinde yer aldığı görülür.

3.1. Tevbe

Tevbe, günahı terk, günahtan duyulan pişmanlık ve günah işlememeye niyet etmek anlamlarına gelmektedir.⁴³ Sözlükte bu şekilde tanımlanan tevbe, sûfilerce farklı yönleriyle ele alıp tanımlanmıştır. Serrâc, Ebû Ya'kûb Hamdân Sûsî'nin tanımını şu şekilde nakleder: “*Tevbe, ilmin yerdiklerinden övdüğü şeylere dönmektir.*” Bunun yanında o, Allah yoluna girenlerin ilk makamının da tevbe olduğunu söylemiştir. Cüneyd Bağdâdî ise tevbeyi günahı unutmak olarak tanımlarken Sehl b. Abdullah günahı unutmamak olarak tanımlamıştır. Buradaki tanım farklılıklarının nedeni olarak müridlerin makamları gösterilmiştir. Buna göre Sûsî'nin ve Sehl'in tevbe tarifi mübtedî müridlerin tevbesi iken Cüneyd'in tarifi tahkîk erbabının tevbesidir.⁴⁴

Sûfilerin önemle üzerinde durdukları tevbe kavramına Somuncu Baba *Zikir Risalesi* adlı eserinde değinmiştir. O tevbenin tanımı doğrudan veya literatürdeki karşılığı üzerinde durmaz. Bunun yerine tevbenin, zikre başlamanın bir şartı olduğunu kaydeder. Ona göre tevbe belli şartları olan bir pişmanlık olup hata ve günahların tamamından pişman olmakla yapılır. Bunun yanında tevbeye niyetlenerek veya takvaya sıkı sıkıya bağlı bir mürid-i kâmil eliyle yaptırılır. Tevbenin olmazsa olmaz bazı şartları vardır. “Gusül ve normal abdestli olmak, temiz elbise giymek, güzel kokulu buhur yakmış olmak” bu şartlardandır.⁴⁵ Buradan anlaşıldığı kadarıyla Somuncu Baba'nın tevbeye yüklediği mananın mübtedî müridlerin tevbesine benzer bir mana olduğu görülür.⁴⁶

3.2. Verâ'

Verâ' kavramı Somuncu Baba'nın eserlerinde açıkça görülmez. Ancak onun yaşantısından ve şiiirlerindeki yaklaşımından verâ' anlayışına sahip olduğunu anlamak mümkündür. Verâ', insanın manevî veya bedenî yapısını ayakta tutan şeylerde şeriata göre bir sapmanın, zarar ve kuşkunun bulunduğu her şeyden sakınmak olarak tanımlanmıştır.⁴⁷ Kısaca verâ', şüpheli şeyleri terk etmenin ya-

⁴³ Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-îlâm fi îşarâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev. Ekrem Demirli (İstanbul: İz Yayınları, 2004), “Tevbe”, 156.

⁴⁴ Ebu Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz (İstanbul: Erkam Yayınları, 2016), 43; Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2)*, 4a-4b.

⁴⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 250.

⁴⁷ Kâşânî, “Verâ'”, 583.

nında helal veya mübah bile olsa ihtiyaçtan fazlasını da terk etmek ve kimsenin hakkını üzerine geçirmemektir.⁴⁸

Vera makamı şerefli bir makam olarak değerlendirilmiştir. Serrâc, “*Verâ’ makamı şerefli bir makamdır.*” diyerek buna dikkat çekmiştir. Ayrıca o, verâ’ı gönle şüpheli gelen şeyleri terk etmek olarak tanımlamıştır.⁴⁹ Bu manalar üzerine Somuncu Baba’nın yaşantısı, şiirleri ve eserlerindeki tavsiyelerine bakılacak olursa onun bu hususa hassasiyetle riâyet ettiği görülecektir. O, zaman zaman belirttiğimiz gibi tasavvufî görüşlerini en geniş manada görebildiğimiz, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde dostlarına ve yoluna girenlere yaptığı nasihatlerde “*Açıktan ölseler bile şüpheli hiçbir şeyi yemesinler.*”⁵⁰ şeklindeki tavsiyesiyle verâ’ anlayışını ortaya koymuştur. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvân* adlı eserinde ona dair yazdığı mersiyede onun helalle iktifa ettiğini kaydetmiştir:

“*Harama bakmadı, hergiz fikridüben ol tiz
Helalden eyledi perhiz hisâbından hazer kıldı.*”⁵¹

Somuncu Baba’nın nasihatlerinde ve ondan bahseden Kemâl Ümmî’nin yukarıdaki şiirinde verâ’ düşüncesinin onun hayatına yansıdığı ve bu hususu takipçilerine ve müridlerine tavsiye ettiği görülür.⁵² Dolayısıyla onun eserlerinde ve ondan bahseden kaynaklarda verâ’ kavramının dolaylı olarak varolduğu söylemek mümkündür.

3.3. Zühhd

Terk etmek, küçümsemek, eşyaya dair isteklerin düşmesi gibi manalara gelen züht, yüce bir makam olarak tanımlanmıştır.⁵³ Serrâc, zühdü hoş hallerin, güzel mertebelerin temeli ve Allah’a yönelenlerin ve tevekkül ehlinin ilk basamağı, her türlü hayır ve taatın başı şeklinde tarif etmiştir.⁵⁴ Kuşeyrî, Ebu Osman’ın “*Zühhd dünyayı terk etmek, sonra da kimin eline geçerse geçsin önemsememektir.*” sözünü nakletmiştir.⁵⁵ Zâhid ise dünyaya rağbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren kendini ahirete adayan, makama ve şöhrete değer vermeyen kimselere denmiştir.⁵⁶

Somuncu Baba’nın hayatını ele alan kaynaklara ve ona atfedilen eserlere baktığımızda onun bir zâhid ve yaşantısının zühhd temelli olduğu söylenebilir. Nitekim o şöhretten kaçmış, şöhreti bir afet olarak değerlendirmiştir. Bunun bir gereği olarak Bursa’ya varınca kendini gizlemiş, Askerî’nin ifadesiyle sokaklarda

⁴⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), “Verâ”, 379.

⁴⁹ Serrâc, *el-Lüma’*, 44.

⁵⁰ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 253.

⁵¹ Kemal Ümmî, *Dîvân* (Ali Emiri, 41), 102.

⁵² Somuncu Baba’nın vasiyetleri/tavsiyeleri için bk. Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

⁵³ Kâşânî, “Zühhd”, 282.

⁵⁴ Serrâc, *el-Lüma’*, 45.

⁵⁵ Abdülkerim Kuşeyrî, *er-Risâle*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014), 209.

⁵⁶ Uludağ, “Zâhid”, 389.

“budela sıfat/deliye benzer şekilde” dolaşmıştır. Ulu caminin açılışında okuduğu hutbe ile tanınmış, adeta sırrı ortaya çıkararak ahalinin yoğun teveccühüyle karşılaşmıştır. Ancak kaynaklar onun bu teveccühten hoşlanmadığını,⁵⁷ bir âlim ve arif oluşuyla ilgili uzun süre gizlemeye çalıştığı sırrının ortaya çıkmasıyla Bursa’dan ayrıldığı kaydetmiştir.⁵⁸ Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “*İnsanların ellerinde bulunanlardan ümitlerini kessinler.*”⁵⁹ şeklindeki nasihatıyla zâhidâne bir hayatı tercih ettiğini göstermiştir. K endisine atfedilen şiiirlerden birinde “*Bırak ey Hâmida varı/ Görsem dersin ol yârı/ Göricek ol tecellâyı/ Ondan özge kemâl olmaz.*”⁶⁰ diyerek dünya ve içindekilere karşı tavrını ortaya koymuştur.

Kemâl Ümmî onu anarken, zâhidlik yönüne de değinmiştir.

“*Kanı ol şeyhümüz hâmid, saîd-i müttakî, zâhid.*”

*Fenâ âlemden ol âbid bekâ milke güzer kıldı.*⁶¹

Başında tâc idüp ahdi geyüben hırka vü cehdi

*Ridâyı hizmet ü zihdi belinde hem kemer kıldı.*⁶²

diyerek onun bir zâhid olduğunu açıkça beyan etmiştir.

Hakkında anlatılan bir menkıbeye onun dünya malına meyletmediği görülür. Nitekim menkıbeye göre basit bir geçimlik tarlası vardır ve talebesine tarlanın bir kısmını kendisi bir kısmını da dervişleri için ekmesini söylemiş, hasat zamanı dervişinin bol ürününü taraf sizindir demesi üzerine: “*Hiç dünyamızın onduğu yoktu. Acaba bu hangi günahımızdan oldu?*”⁶³ diyerek üzüntüsünü belirtmiştir.⁶⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba zühd kavramını hayatının pratik sahasına koymuş, zâhidâne bir hayatı tercih etmiştir. O bilinmek, tanınmak nevinden dünyevî arzuları terk etmiş, bunları dünyanın birer tuzağı olarak değerlendirmiştir. Bu yönüyle onun zühd anlayışının Serrac’ın zühd tanımına uygun olduğu, bu manada dünyalığı terk etmenin yanında övgü ve halkın ilgisini reddetmek⁶⁵ şeklindeki tanıma uyan tahkîk ehlinin zühd anlayışına benzediği görülür.

3.4. Sıdk

Kelime anlamı kısaca doğruluk olan sıdk, sūflilere göre sözde, fiilde ve halde hakîkata uygunluk demektir. Sıddîk ise dosdoğru kişi, Peygamberin getirdiği şeyleri ilim, amel, fiil ve söz olarak tasdik etme hususunda kemâl sahibi olan kimselelerdir.⁶⁶

⁵⁷ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşkî*, 204.

⁵⁸ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ili'l-hakâik*, 172a; Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁵⁹ Şeyh Hâmid-i Velî, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a.

⁶⁰ Kadir Özköse, “Somuncu Baba’nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri”. *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu (Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012), 211.

⁶¹ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 100.

⁶² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶³ Lamiî, *Nefahat*, 885; Halvetî, *Tezkiretü'l-Hâs*, 360-361.

⁶⁴ Ulu, *Somuncu Baba*, 254.

⁶⁵ Serrâc, *el-Lüma'*, 46.

⁶⁶ Kâşânî, “Sıdk”, 328.

Sıdk kavramı da yine verâ' kavramında olduğu gibi ona atfedilen üç eserde doğrudan yer almaz. Bununla birlikte Somuncu Baba'nın sıdıkkılık yönünü ondan bahseden kaynaklarda görmek mümkündür.⁶⁷ Bu kaynaklara göre Somuncu Baba, sıdıkkılandır. Kemâl Ümmî, onun bir sâdik olduğunu belirtmiştir:

*Kodî mahlûkî ol âşık gözetdi çehre-i hâlık
Ne dünya sevdi ol sâdik ne ukbaya nazar kıldı.*⁶⁸

3.5. Tevekkül

Sözlükte güvenmek, bel bağlamak, vekil tayin etmek gibi manalara gelen tevekkül, terim olarak yalnızca Allah'ın takdir ettiğine güvenerek insanların elindekilerden yüz çevirmektir.⁶⁹ Somuncu Baba'nın tevekkül kavramını yine tasavvufî kavramlara yaklaşımına uygun olarak bir tanımlama şeklinde değil pratik uygulama yönüyle ele aldığı görülür. Anlaşıldığı üzere o, daima tevekkül üzere olmuş, müridlerine ve yolunu takip edenlere tevekkül etmelerini nasihat etmiştir. O, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde yer verdiği nasihatlarında “İnsanların ellerinde bulunanlardan ümidi kessinler.” diyerek taliplerini ve dostlarını ikaz etmiştir.⁷⁰ *Silâhü'l-Mürîdîn* adlı eserinde ise “Ancak Allah'a tevekkül ettim.”⁷¹ Kaydından onun bir mütevekkil olduğu anlaşılmaktadır. Bunun yanında Kemâl Ümmî, *Dîvan*'da onun bir mütevekkil olduğuna işaret etmiştir:

*“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızıkı çün kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”*⁷²

Somuncu Baba tevekkül kavramına eserlerinde doğrudan yer verdiği gibi ondan bahseden kaynaklarda da onun bir mütevekkil olduğu, bu yönüyle yine diğer kavramlarda olduğu gibi tevekkül kavramını da hayatına yansıttığı görülür. Bunun yanında onun tevekkül anlayışının ilk dönem sûfilerinin tevekkül anlayışlarına uygun olduğu tasavvuf teorisyenlerinden Kuşeyrî'nin yaptığı izahlardan anlaşılmaktadır. Nitekim o *er-Risâle*'de sûfilerin tevekkül anlayışlarını “Allah'ın elinde olana güvenmek, halkın elindekilerden ümit kesmektir.”⁷³ şeklinde tanımlamaktadır.

3.6. Sabır

Dayanma ve dayanıklılık⁷⁴ gibi kelime anlamlarına gelen olan sabır, terim olarak belâlara karşı ruhu direnç göstermeye zorlamak şeklinde tanımlanmış-

⁶⁷ Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁶⁸ “O sâdik, âşık, dünya ve ahiret sevgisinden geçti. Yaratıcıya yöneldi.” Bk. Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102.

⁶⁹ Uludağ, “Tevekkül”, 357.

⁷⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6a; Ulu, *Somuncu Baba*, 256.

⁷¹ Şeyh Hâmid, *Silâhü'l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 309.

⁷² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁷³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 254.

⁷⁴ Uludağ, “Sabır”, 302.

tır.⁷⁵ Serrâc, sabrı yüce bir makam olarak tarif etmenin yanında Allah'ın sabır ehlini Kur'an'da anarak övdüğünü belirtmiştir.⁷⁶ Kuşeyrî sabrı, kulun kendisi ile ilgili olarak Allah'ın meşakkatli hükümlerine ve bunlardan doğan sıkıntılara göğüs germesi şeklinde açıklamıştır.⁷⁷

Sabır kavramının, Somuncu Baba'ya atfedilen eserlerde yer aldığı görülür. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbâin* adlı eserinde sabır konusuna temas etmiştir. O eserinde yer verdiği "Su ve toprağın temizleyici olanı imanın yarısıdır ve elhamdülillah teraziye doldurur ve sübhanallahi ve'l-hamdülillâhi cümleleri yer ve gök arasını doldurur. Namaz nurdur. Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır..."⁷⁸ hadisini "hisse" başlığı altında şöyle şerhetmiştir:

"... Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapaşğlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve onu nefsî arzuların köleliğinden özgür kılar..."⁷⁹

Ayrıca aynı eserde yer verdiği "Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerinden-
dir."⁸⁰ hadisini "Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter."⁸¹ şeklinde şerh ederek sabra vurgu yapmıştır.

Kemâl Ümmî aşağıdaki beyitte onun sabırlı oluşuna vurgu yaparak bazı diğer vasıfları yanında sabrını da kaydetmiştir.

"Kamî ol kâniü sâbir azîz ü şâkir ü zâkir
Zehî key assılu tâcîr ki her yûkin güher kıldı."⁸²

3.7. Kanaat

Tutumluluk, tok gözlülük ve gönül zenginliği gibi anlamları olan kanaat⁸³, sûfilerce ele alınan kavramlardandır. Kuşeyrî, kanaatı alışılan ve ülfet edilen şeylerin bulunmaması halinde huzur içinde olmak şeklinde izah etmiştir.⁸⁴ Kanaat kavramını Somuncu Baba'ya atfedilen şiirde görmek mümkündür. Bu şiirinde kanaate vurgu yapan Somuncu Baba, kanaatsiz olmanın hali perişan edeceğini belirtmiştir:

"Dilde kanaat olmaya
Züht ile taat olmaya
Senden hidâyet olmaya
Ya Rab n'ola halüm benüm"⁸⁵

⁷⁵ Kâşânî, "Sabır", 326.

⁷⁶ Serrâc, *el-Lüma'*, 48.

⁷⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 266.

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995), 5/342.

⁷⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 238a.

⁸⁰ Ebû Davud, *Sünen* (Mısır: y.y., ts), "Tereccül", 2.

⁸¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbâin*, 241a.

⁸² Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri, 41), 102; Ulu, *Somuncu Baba*, 259.

⁸³ Uludağ, "Kanaat", 206.

⁸⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 246.

⁸⁵ Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi*, 180.

Benzer şekilde Kemâl Ümmî onun kanaatkâr oluşunu şu beyitle ortaya koymuştur:

“Tevekkül kıldı ol hoş hu yimedü rızkı çün kaygı
Tama, hırs okuna karşı kanaatden siper kıldı.”⁸⁶

Somuncu Baba'nın kanaat sahibi oluşu onun hayatını ele alan kaynaklardaki bilgilerden yola çıkarak da anlaşılabilir. Nitekim o, Bursa'ya gittiğinde sahip olduğu ilim vesilesiyle medreselerde müderrislik yapabileceksen bunu tercih etmemiştir. Bunun yerine kendisine bir ocak temin ederek ekmekçilik yapmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte onun bu tercihi aynı zamanda gizlenme amacına matuf da görülebilir.⁸⁷

Görüldüğü gibi Somuncu Baba'nın tamah ve hırsa karşı tercihi kanaattir. Bu yönüyle kanaatın, nefsin isteklerinden olan tamah ve hırsa karşı kulu koruyucu bir işlevinin olduğunu dolayısıyla yukarıda da belirtildiği üzere bu kavramı da eserlerine bir tanımlama şeklinde almayıp pratik hayatta uygulanabilir şekliyle ele almıştır. Ayrıca, kanaatsizliğin halleri perişan edici bir özelliğinin olduğunu, aksinin ise huzura vesile olduğunu vurgulaması kavramın Kuşeyrî'nin tanımına da uygun olarak ele alındığını göstermesi bakımından dikkate değerdir.

3.8. Fakr

Somuncu Baba'nın kendisine atfedilen eserlerden *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisi şerh ederken fakr kavramına yer verdiği görülür. Ele aldığı hadislerden ve onun hayatını anlatan eserlerden anlaşıldığı üzere onun, bu kavramı hayatına aksettirdiği anlaşılabilir. Fakr kelimesi sözlükte, yoksunluk, bir şeye sahip olmamak şeklinde tanımlanırken⁸⁸ terim olarak bir sufînin Allah'tan başka hiçbir şeyi olmadığını, her şeyin Allah'ın olduğunu kabul etmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu şekliyle fakirliğin sûfilikle aynı anlama geldiği belirtilmiştir.⁸⁹ Ünlü sûfî Sühreverdî, fakrın rıza ile birlikte olduğu takdirde zenginlikten üstün olduğunu belirtmiştir. Ayrıca o, bir şeye sahip olmanın üstün görülmediğini eğer öyle olsaydı vermek suretiyle o şeyden kurtulmanın faziletinden bahsedilemeyeceğini söylemiştir.⁹⁰

Bu yönüyle bakıldığında Somuncu Baba'nın hayatına aksettirdiği fakirlik anlayışının sûfîlerin fakra yüklediği anlam doğrultusunda olduğu söylenebilir. Nitekim o, yukarıda da zikredilen şiirinde bu hususa dikkat çeker:

“Bırak ey Hâmidâ varı
Görem dersen sen ol yarı

⁸⁶ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁸⁷ Ulu, *Somuncu Baba*, 260.

⁸⁸ Kâşânî, “Fakr”, 437.

⁸⁹ Dilâver Güner, *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 235.

⁹⁰ Ebu'n-Necip Sühreverdî, *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014), 41; Ulu, *Somuncu Baba*, 261.

Göriccek ol tecellâyı
Ondan özge kemal olmaz.”⁹¹

Yukarıda geçmiş olmakla birlikte kırk hadis şerhi eserinde ele aldığı “Aşırı süslenmeyi terketmek imanın alametlerindendir.”⁹² hadisini “hisse” başlığı altında “Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titirse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batnını takva ile süsle ve Mevlânın cemâlinden elbise giy.” şeklinde açıklayarak fakr kavramına doğrudan yer vermiştir.⁹³

Onun tasavvufi düşüncelerine dair mühim işaretler barındıran mersiyede Kemâl Ümmî, mala, mülke kıymet vermediğini; altına, gümüşe meyletmediğini ve kimseden bir yardım kabul etmediğini belirtmiştir. *Dîvan*'da bu hususu şöyle kaydetmiştir:

“Ne mâl u milkine kaldı ne rızık u şöhrete daldı
Ne begler bahşişin aldı ne meyl-i sim ü zer kıldı.”⁹⁴

3.9. Zikir

Tasavvuf kavramları içerisinde belki de en mühim kavramlardan biri olan zikir, seyr ü sülûkun temel şartlarından sayılmıştır. Bundan olsa gerek sûfler zikir kavramı üzerinde önemle durmuşlardır. Kelime olarak tutmak, korumak, hatırlamak, konuşmak gibi manalara gelen zikir⁹⁵ tasavvuf ıstılahında kalben ve zihnen Allah'ı tefekkür etmek,⁹⁶ din ve dünya mutluluğunu elde etmek ve vaktini ihya etmek maksadıyla Allah'ın güzel isimleriyle sesli veya sessizce, toplu ya da bir başına Allah'ı anmak suretiyle gaflet ve nisyandan kurtulmak şeklinde tanımlanmıştır.⁹⁷ Allah'ın bir emri olan zikrin önemi âyetlerde açıkça görülmektedir. Ahzab Sûresi'nin “Ey İnananlar! Allah'ı çok zikredin.”⁹⁸ âyetiyle zikir sadece emredilmekle kalmamış aynı zamanda çok yapılması istenmiştir. Hadislerde de zikrin bu önemi ortaya konmuştur. Hazreti Peygamber bir hadisinde “Size deli deninceye dek Allah'ı çokça zikredin.”⁹⁹ tavsiyesinde bulunmuştur.

Zikir, Kur'an ve hadislerde geçtiği gibi sûfî müelliflerce de ele alınmıştır. Kuşeyrî, zikri kalbin ve dilin zikri şeklinde iki türünün olduğunu, bunlardan kalbin zikri mertebesine kulun dil zikri ile vasil olacağını belirtir. Bunun yanında zikretmenin belli bir şeklinin ya da zamanının olmadığını söyler. Bütün vakitler-

⁹¹ Sadettin Nüzhet Ergun, *Halk Edebiyatı Antolojisi* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938), 179.

⁹² Ebû Davud, “Tereccül”, 2.

⁹³ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*, 241a.

⁹⁴ Kemal Ümmî, *Dîvan* (Ali Emiri), 102.

⁹⁵ İbn Manzûr Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994), “Zikr”, 4/308.

⁹⁶ Şemseddîn Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, haz. Raşit Gündoğdu vd. (İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2012), 508.

⁹⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-305; Uludağ, “Zikir”, 393; Reşat Öngören, “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/409.

⁹⁸ el-Ahzap 33/41.

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3/68.

de kul, zikirle memurdur, der.¹⁰⁰ Kâşânî zikri “*riyâzetin en önemli esası ve kulu rab-bine yaklaştıran en büyük ibadet*” diye tanımlamıştır.¹⁰¹

Sûfîlerin zikre verdiği önem Somuncu Baba'da da görülür. O, zikir kavramıyla ilgili eser telif etmekle zikre verdiği önemi açıkça ortaya koymuştur. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde, her şartta, otururken ve yanı üzere yatarken zikretmenin Allah'ın bir emri olduğunu kaydetmiştir. Onun bu kaydıyla, Âl-i İmrân 191. âyete atıf yaptığı görülür. Ayrıca o, zikrin neden emredildiği hususunda da görüş belirtir. Buna göre zikir, kullarının sürekli rabbinin koyduğu kuralardan gafil olmamaları, sünnette olduğu gibi rükû ve secdelerini yaparak, bu yoldan ayrılmayarak huzur ve şuhûd halinde ilerlemeleri için emredilmiştir.¹⁰²

Somuncu Baba'ya göre zikretmeye muvaffak kılınmak bir şükür sebebidir. Nitekim o, Allah'ın Müslümanları zikretmeye muvaffak kılmasından dolayı O'na şükreder. O, “*Yüce Allah'ın öteki milletler arasından bize mahsus olmak üzere iman ve İslâm ihsan ettiği için O'na hamd ve senalar eder, öteki taifeleri arasında bizi imanın şubesi olan zikir üzere muvaffak kıldığı için şükrederiz.*” diyerek zikrin bir şükür vesilesi olduğunu kaydeder.¹⁰³

Somuncu Baba, en faziletli zikir olarak “kelime-i tevhid” cümlesini görmektedir. Bu nedenle o, dinin temel esasları olan farz, sünnet, nafileler ve şer'î diğer hükümleri eda ettikten sonra tüm vakitlerde zikretmeyi tavsiye etmekte, tarikat anlayışının temelinde de “*Lâ ilâhe illallah*” zikrini koymaktadır. O, hamd, sena, salât ve selamdan sonra “*Bizim sülûkumuz tarikat; tarikatımız da farzları, sünnet ve nafileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek kaidesi üzere bina edilmiştir.*” diyerek bu düşüncelerini ortaya koymuştur.¹⁰⁴

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, zikir kavramına ayrı bir önem vermiş, bu kavramla ilgili müstakil bir risâle yazmıştır. Zikrin hem bir ikram hem de diğer ümmetlerden ayırıcı bir tarafının olduğu üzerinde durarak bunun bir şükür sebebi olduğunu belirtmiştir. Onun en mühim zikirlerden biri olarak “*Lâ ilâhe illallah*” cümlesini gördüğü de ortadadır. Bu yönüyle gerek hadislerden gerekse de sûfîlerin zikirle ilgili söyledikleriyle onun görüşlerinin paralel olduğunu söylemek mümkündür.

3.10. Dua

Kelime olarak yalvarmak, yakarmak ve niyaz etmek gibi anlamalara gelen dua, terim olarak kulun Hakk'a yakarışı şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰⁵ Kur'an'ı Ke-

¹⁰⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 301-303.

¹⁰¹ Kâşânî, “Zikir”. 248. Ulu, *Somuncu Baba*, 263.

¹⁰² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b; Ulu, *Somuncu Baba*, 264.

¹⁰⁵ Uludağ, “Dua”, 111

rim’de “Rabbimize yalvara, yakara ve gizlice dua edin. Bilesiniz ki O, haddi aşanları sevmez.”¹⁰⁶ ve “De ki! Dualarınız olmasa, rabbim size niçin değer versin?”¹⁰⁷ âyetleriyle duanın önemi ortaya konmuştur.

Somuncu Baba, zikir kavramıyla ilgili bir eser telif ettiği gibi dua ve vird konusunda da eser telif etmiştir. Bir dua ve vird risâlesi olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde onun, isim ve sıfatlarıyla Allah’ı ta’zim ve tekbir eden aynı zamanda dua ve münâcât içeren âyetleri seçtiğini görmek mümkündür.¹⁰⁸ “İlahınız bir tek Allah’tır. O’ndan başka ilâh yoktur. O, rahmandır, rahimdir.”¹⁰⁹ “Dinde zorlama yoktur. Artık doğrulukla eğrilik birbirinden ayrılmıştır. O halde kim tağutu reddedip Allah’a inanırsa, kopmayan sağlam kulpa yapışmıştır. Allah iştir ve bilir.”¹¹⁰ âyetleri bunlardan bazılarıdır.

Somuncu Baba, dua ve vird kavramlarına sadece olan “*Silâhü’l-Mürîdîn*” adlı eserinde temas etmez. Aynı zamanda *Zikir Risâlesi* adlı eserinde de dua kavramına ve duaların en güzelinin hangileri olduğuna işaret eder.

“Duaların en güzeli bizim iyiliğimiz için Allah tarafından Peygamber’e (s.a.v.) indirilen Kur’an’dır. Sonra sahih senetlerle gelen altı hadis kitabındaki hadislerde bildirilen dualardır.” Nitekim “*Müridlerin Silâhü*” adlı kitabımızda güzel bir tertiple bu dualar bildirilmiştir. Bunlardan sonra mürid daha fazla dua etmek isterse büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua eder.” diyerek duasına temel aldığı iki kaynağın âyet ve hadisler olduğunu, bunların dışında daha fazla dua etmek isteyen müridlerin büyük şeyhlerin bildirdiği dualarla dua edebileceğini kaydetmiştir.¹¹¹

Buradan anlaşıldığı kadarıyla o, duaya önem vermiş, duaları günlük hayatın bir parçası olarak görmüş ve gün içinde herhangi bir zamanda Kur’an’dan bazı âyetleri vird edinmiştir. Uyguladığı bu âdâbı, mürid ve muhiplerine tavsiye etmiştir.¹¹² En güzel dualar olarak Kur’an’ı Kerîm’i ve Rasulullah’ın hadislerini görmüştür. Kur’an ve hadislerden sonra ise büyük şeyhler olarak zikrettiği sûfilerin öğrettiği duaları tavsiye etmiştir.

3.11. Seyr ü Sülûk

Seyr ü sülûk, yürümek, seyahat etmek, yolda gitmek, Hakka ermek üzere manevî yolculuk yapmak gibi anlamlara gelen seyr ile yola girmek, Hakk’a giden yolu tutmak anlamlarına gelen sülûk kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, tasavvufî yolculuğu anlatan bir tabirdir. Tasavvuf terimi olarak seyr ü sülûk, Hakk’a ermek için bir manevi rehberin gözetiminde ve yol göstericiliğinde çıkılan manevî

¹⁰⁶ el-A’râf 7/55.

¹⁰⁷ el-Furkân 25/77.

¹⁰⁸ Şeyh Hâmid, *Silâhü’l-Mürîdîn* (İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510), 311-312.

¹⁰⁹ el-Bakara 2/163.

¹¹⁰ el-Bakara 2/256. Eserde ayrıca su âyetler geçmektedir: el-Bakara 2/257; Âl-i İmrân 3/16-17-18.

¹¹¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 6b; Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

¹¹² Ulu, *Somuncu Baba*, 267.

ve ruhî yolculuk anlamına gelmektedir. Seyr ü sülûk yolculuğa çıkanlara mürid ya da sâlik denilmiştir. Müridin ya da sâlikin, bu yolculuğu usûlüne uygun bir şekilde tamamlaması halinde diğer insanlara rehberlik yapabilecek kemâl mertebesine yükseldiği kabul edilmiştir.¹¹³

Sûfiler, insanın bazı manevî mertebeleri aşabilmesi için izlemesi gerek bir yolun ve yaması gereken bir yolculuğun olduğunu kabul etmişlerdir. İşte sâlik, seyr ü sülûk boyunca dünya ve dünyevî şeylerden nefsinin arındırarak kötü huylardan uzaklaşır ve ahlakını güzelleştirir. Böylece seyr ü sülûkun asıl gayesi olan Hakk'a vuslat gayesini gerçekleştirmiş olurlar.¹¹⁴

Somuncu Baba'nın seyr ü sülûk anlayışına dair *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bazı bilgiler bulunmaktadır. O, mezkûr eserinde sülûk anlayışının tarikat, tarikat anlayışının ise şer'î hükümlere sıkı sıkıya riâyet ve zikir olduğunu belirtmiş, bu hususu şu şekilde açıklamıştır: “Bizim sülûkumuz tarikat, tarikatımız da farzları, sünnet ve nâfileleri ve şeriatın diğer haklarını eda ettikten sonra tüm vakitlerde “Lâ ilâhe illallah” cümlesini gizli-açık zikretmek üzere kurulmuştur.”¹¹⁵

Somuncu Baba seyr ü sülûk ile ilgili kavramlara *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bir hadisin açıklanması sırasında da değinmiştir. Burada sülûkun kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma olduğunu izah etmiştir. O, “... *Sadaka apaçık delildir. Sabır ziyadır. Kur'an, lehine ya da aleyhine delildir. Tüm insanlar güne başlar ve erkenden dışarı çıkarlar. Kimi nefsinin pazara çıkarır, kimisi nefsinin azad eder, kimisi de kurtaramaz.*”¹¹⁶ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır:

“*Aleyhisselatü vesselam iman yoluna sülûk edenin iman iddiasının ancak kötülüklerden arınma ve güzellikler ile donanma ile gerçekleşeceğini açıklamaktadır. Aleyhissaletü vesselamın “Temizlik imanının yarısıdır.” sözü kötülüklerden arınma makamına işaret ederken, hadisin geri kalan kısmı güzelliklerle bezenme makamına işaret etmektedir. Kim kalp evini ve bedenini doğal kirlerden ve kötü davranışlardan temiz tutar ve orada hamdetmek, tesbih etmek gibi ruhani gıdalardan oluşan sofralar hazırlarsa, Allah'ın sapasağlam ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini aydınlatırsa Allah onun hasenat kefesini doldurur ve shevani arzuların köleliğinden azad eder. Kim beyyinesini ortaya koymaz ise davası doğru olmaz. O kaybedenlerden olur. Helak olur.*”¹¹⁷

Görüldüğü üzere onun sülûkla ilgili düşüncesi herhangi bir hak tarikattan farklı değildir. Tarikatların ekseri sülûk usulünün Somuncu Baba'nın burada ortaya koyduğu şekilde farzları, sünnetleri yerine getirdikten sonra vakti zikirle geçirmek üzere olduğu bilinen bir husustur. Somuncu Baba, Hakk'a ulaşmanın yolu olarak sülûku görmüş, sülûkun tarikat olduğunu, tarikat anlayışını ise şer'î

¹¹³ Uludağ, “Seyr ü Sülûk”, 316-325; Ulu, *Somuncu Baba*, 267, 268.

¹¹⁴ Büşra Coşanay, “Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme”, *Anasay*, 2017, 2/202; Ulu, *Somuncu Baba*, 268.

¹¹⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b.

¹¹⁶ Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, 5/342.

¹¹⁷ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a.

hükümlere riâyet ve arta kalan vakitlerde de zikri dilden düşürmeme olarak formüle etmiştir.

3.12. Şeyh/Mürşid, Mürid

Sözlükte yaşlı, ihtiyar, pir, önder gibi anlamlara gelen şeyh kelimesi tasavvufi olarak nefsinden fâni olmuş, Hak dostu, müridlere rehberlik ederek onları irşad etme ehliyet ve salâhiyetine sahip olan kâmil kişi demektir.¹¹⁸ Mürşid ise yine benzer anlamalara gelip, kelime olarak rehber, delil, kılavuz gibi anlamlara gelirken tasavvufi olarak yol gösteren, hak yola ileten, er, eren, pîr gibi manaları ihtiva etmektedir. Mürid, talep eden, isteyen, arzu eden kelime manaları yanında tasavvufi olarak tarikata giren, bir şeyhe bağlanıp ona iradesini teslim eden ve bu şekilde şeyhini takip eden kimse olarak tanımlanmıştır.¹¹⁹

Şeyh, mürşid ve mürid, Somuncu Baba'nın üzerinde durduğu kavramlardır. Bu kavramlar onun eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak yer almaktadır. *Zikir Risâlesi*'nde müridin özelliklerine değinirken, İmam Ebu Ali Dekkâk'tan alıntı yapmış, müridin tasavvuf yolunda hangi yolu tutması gerektiğini kaydetmiştir. “Müridler, zikir usûlünden daha doğru ve daha açık hiçbir usûl tutmamıştır.” diyerek müridin tutması gereken en doğru yolun zikir yolu olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müridin bu yolu nasıl tutacağına dair sorular sorarak onu bir şeyhin gözetiminde yapabileceğini vurgulamıştır. O yine bahsi geçen eserinde “... Müridin, sevgilisine - ki o sevgili açık ve gizli Allah'tır- ulaşması nasıl olacaktır? Meşâyihin bu zikri seçmesinin, bunu tavsiye etmesinin sebebi, bu tavsiyenin şekli ve edebi nedir?” şeklinde bir soruyla meşâyihin, müridlere yol gösterdiğini ve böylece onların seyr ü sülûk yolculuğunu en kısa zamanda nasıl yapması gerektiğini gösteren kişi olduğuna işaret etmiştir.¹²⁰

Somuncu Baba'ya göre başlangıç seviyesinde olan müridler, orta derecede olan müridler ve ileri seviyede olan müridler olmak üzere üç türlü mürid tasnifi vardır. Bir anlamda sülûk yolculuğunun merhalelerini tavsif eden bu tasnife göre üç sınıf müridin zikirleri de birbirinden farklıdır. Somuncu Baba *Zikir Risâlesi* adlı eserinde müridlerin derecelerini ve her bir derecedeki müridin hangi zikri tekrar etmesi gerektiğini şöyle açıklamıştır:

“Hakikat ehli bazı kimseler zikrin altı kısım olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımlar zâhirin zikri, bâtının zikri, kalbin zikri, sırrın zikri, ruhun zikri, hâfinin zikri. Bunlardan zâhir ve bâtının zikri, mübtedi müridin zikri; kalbin ve sırrın zikri, mutavassıt müridin zikri; ruhun ve hafinin zikri ise müntehi müridin zikridir...”¹²¹

Somuncu Baba, müridin zikre başlarken öncelikle Peygamber Efendimize salavat getirmesi gerektiğini belirtir. “Mürid, zikir yapmak istediği zaman Muham-

¹¹⁸ Uludağ, “Şeyh”, 334.

¹¹⁹ Uludağ, “Mürid”. 263; Ulu, *Somuncu Baba*, 271.

¹²⁰ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 2b-3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 272.

¹²¹ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4a.

med'e (s.a.v) gizli olarak üç defa salâvat getirir."¹²² Daha sonra müridin ne yapması gerektiğini maddeler halinde sıralayarak şeyhinin yüzünü kendi yüzü hizasında düşünmesini, kalbiyle şeyhinin himmetinden yardım istemesini, zikre başlarken şeyhinin şeyhini anmasını ve yaptığı zikir ile şeyhlerini Allah'tan gayrısını istemediğine şahit tutmasını, ihtiyaç halinde şeyhini adıyla çağırmasında, şeyhinden yaptığı yardım talebinin Hazreti Peygamberden (s.a.v) yardım talep etmek olduğunu düşünmesinde bir sakınca olmadığını bilmesini, ihlâs ve doğruluk üzere olmasını, zikir sırasında gönlüne düşen şeyleri, gerçek hayat ya da rüyasında gördüklerini şeyhinden gizlememesi gerektiğini tavsiye ederek şeyhiyle olan rabitasını etraflıca izah eder.¹²³

Mürid yukarıda tarif edildiği gibi sülûkunu tamamlamaya çalışırken mürşid ya da şeyhin vazifesi de müridi sürekli gözetim altında tutarak onun seyr ü sülûk yolculuğunu layıkıyla gerçekleştirmesini sağlamaktır. Zira yukarıda sayılan hususların icracısı ve takipçisi şüphesiz şeyhtir. Nitekim Somuncu Baba şeyhleri tasavvuf yolunun hekimleri olarak görür. Bu yolu en iyi bilen onlar ise madem öyleyse müridin durumuna göre onun manevi ihtiyaçlarını bilip buna göre bir usul takip etmeleri gerektiğini belirtir. *Zikir Risâlesi*'nde konuyu oldukça açık bir şekilde izah etmiştir: "*Meşâyih-i kiram hakikatın edasında bu yolun hekimleri olunca müridlerin durumlarına göre "Lâ ilâhe illâllah" zikrini ilaç olarak verirler. Bu işi bildikleri bazı sebeplere göre yaparlar ki burası bu sebeplerin anlatılacağı yer değildir.*"¹²⁴

Ona göre şeyhler aynı zamanda bir ruh terbiyecisidir. Bu yönüyle şeyhler bir anlamda ham olan müridleri terbiye ederek onların olgunlaşmasını sağlayan mürebbîlerdir. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususa şöyle değinmiştir:

"...Ruhlar âleminde insanların ruhları, Hakk Subhanehu ile beraberdir. Hazreti Allah, ergenlik dönemine kadar bu durumu bedenlere unutturdu. Ergenlik zamanı Rabbin hizmetine uygun hale gelinen zamandır. Beden rabbin hizmetine uygun hale gelince bir eğitici ve hatırlatıcı göndermiştir. Bu ya akıl, ya kalbin marifetlere uyanması, ya Rabhani ruhla ya da meleklerle olmaktadır. Bundan sonra ruh için şeyhlerin - Allah onlara rahmet eylesin- farklı durumlarına göre ruhları eğitmesi gelir..."¹²⁵

Somuncu Baba, şeyhin veya mürşidin temel vazifelerini sıraladıktan sonra onların taşınması gereken bazı özelliklere de değinmiştir. Ona göre şeyh, kendi elinin emeğiyle geçinmelidir. Nitekim kendisi Bursa'ya varınca bir fırın edinmiş ve orada somunlar pişirmek suretiyle hem kendi geçimini temin etmiş hem de mahrum ve muhtaçlara yardım etmiştir. Bunun yanında o, Hacı Bayrâm-ı Velî'yi müridi sıfatıyla Ankara'ya irşad maksadıyla gönderirken ona kendi emeğiyle geçinmesini tavsiye etmiştir. Hacı Bayrâm-ı Velî'nin şeyhiyle vedalaşırken: "*Anka-*

¹²² Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b.

¹²³ bk. Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 4b; Ulu, *Somuncu Baba*, 273-274.

¹²⁴ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

¹²⁵ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b.

ra'da ne iş üzere olayım?" sorusu üzerine "Burçak ek." diyerek ona tavsiyede bulunmuştur.¹²⁶

Somuncu Baba'nın eserlerine bakıldığında onun şeyh, mürşid, mürid kavramlarını ele alış şeklinin bu kavramların kelime terim manalarına uygun olduğu görülür. Hem yukarıdaki tanımlarda hem de Somuncu Baba'nın izahlarında şeyh ve mürşid yol gösteren ve denetleyen; mürid ise şeyhin iradesine teslim olmuş ve onun yol göstericiliğinde sülûkunu tamamlayan kimsedir.¹²⁷

3.13. Mücâhede - Riyâzet

Mücâhede ve riyâzet seyr ü sülûk yolcuları için oldukça önemli iki kavramdır. Kuşeyrî, mücâhede ile ilgili "*Tasavvufî sülûkun başlangıcında mücâhede sahibi olmayanların bu yolun kokusunu bile koklayamayacaklarını bilmek lazımdır.*" şeklinde bir ifade ile mücâhedenin önemini vurgulamıştır.¹²⁸ Hucvirî, mücâhedenin müşâhede sebeplerinden olduğunu kaydetmiştir.¹²⁹ Riyâzet ve mücâhede birbirini tamamlayan iki terbiye metodudur denebilir. Nitekim riyâzet, nefsin huylarını mücâhede yolu ile güzelleştirmek olarak tanımlanmıştır.¹³⁰ Buna göre mücâhede, savaşmak, mücadele etmek, nefsi ezmek, nefsi kontrol altına almak şeklinde tanımlanabilirken riyâzet eğitime, terbiye etme, zararlı olan şeylerden kaçıp faydalı olan şeylere alışmak anlamlarına gelmektedir.¹³¹ Bir anlamda bu iki kavram bir bütün olarak mücâhede ile ıslah olan nefse riyâzet yoluyla istenen güzel hasletlerin kazandırılması olarak değerlendirilebilir.¹³²

Somuncu Baba, nefis terbiyesi hususunda diğer sûflerden farklı düşünmez. Nefsin terbiye edilmesi gerektiğini, bunun için de az yemenin, az konuşmanın, avamın arasına az karışmanın ve şehvetten kaçınmanın önemine vurgu yapar. Nitekim *Zikir Risâlesi* adlı eserinde nasihatler faslında bu hususu dile getirmiştir: "*Az yesinler, az konuşsunlar. Avamın arasına az karışsınlar. Şehvetten her daim uzak dursunlar.*"¹³³ O, bu yolla, nefsi terbiye etmeyi, daha sonra da nefsi güzel vasıflarla süslemeyi tavsiye etmiştir.¹³⁴

Nefsi en büyük düşman olarak gören Somuncu Baba, nefisle mücadele etmenin en büyük düşmanla mücadele etmek olduğunu ve onunla mücadele edenin en büyük düşmanla savaştığını belirtmiştir. *Şerhi Hadîs-i Erbâîn*'de ele aldığı bir hadiste bu düşüncesini ortaya koymuştur. "*Rasulullah (s.a.v) dedi ki: Kim, ümmetimin fesada uğradığı bir zamanda benim sünnetime sarılırsa, ona yüz şehit sevabı var-*

¹²⁶ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-Işk'i*, 203.

¹²⁷ Ulu, *Somuncu Baba*, 276.

¹²⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 193.

¹²⁹ Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, haz. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2020), 264.

¹³⁰ Kâşânî, "Riyâzet", 277.

¹³¹ Uludağ, "Mücâhede - Riyâzet", 259-297.

¹³² Ulu, *Somuncu Baba*, 277.

¹³³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 5b-6a.

¹³⁴ Ulu, *Somuncu Baba*, 277-278.

dır.”¹³⁵ hadisini “Hisse” başlığı altında şu şekilde açıklamıştır: “*Aleyhissalatu vesselam ümmetinin içindeki vasilere ahir zamanda fitnelerin ortaya çıkacağı dönemde tüm işlerinde sünnete sarılarak nefis-i emmare ile mücadele etmelerini tavsiye etmektedir. Nitekim kim en büyük düşman ile savaşırsa Allah katında alacağı ecir bakımından en büyük şehit odur.*”¹³⁶

Görüldüğü gibi Somuncu Baba, mücadele edilmesi gereken en büyük düşman olarak nefsi görmüştür. Nefisle nasıl mücadele edileceği hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Az yemek, az konuşmak, avamın arasına az karışmak ve nefsânî istek ve arzuları terk etmek bunlardandır. Buradan hareketle mücâhede ve riyâzet kavramlarının ona atfedilen eserlerde ve ondan bahseden kaynaklarda doğrudan görülmesi de onun uygulamalarında görüldüğü söylenebilir.

3.14. Halvet

Halvet, uzlet kelimesiyle de ifade edilip, tasavvufî terbiye yöntemi olarak bazı farklılıklar barındırmakla birlikte hemen bütün tarikatlarda bulunmaktadır. Hatta Halvetiyye Tarikatı sırf halvet uygulamasını tasavvufî terbiye usulünün esaslarından yapması nedeniyle bu isimle anılmıştır.¹³⁷ Halvet kelime manası itibarıyla uzlet, inziva, yalnızlık, tek başına yaşamak gibi manalara gelmektedir.¹³⁸ Tasavvufî manası ise meleklerin ve insanların muttali olamadığı bir şekilde Hak ile gizlice konuşmaktır.¹³⁹ Kuşeyrî, halveti safvet ehlinin sıfatı, uzleti vuslat ehlinin emmaresi olarak tanımlamıştır.¹⁴⁰

Somuncu Baba, tasavvufî terbiye yolu olarak halvete önem vermiştir. Bu kavrama onun eserlerinde doğrudan rastlanmamakla birlikte hayatını konu alan kaynaklarda bu hususa dair bilgiler bulunmaktadır. Somuncu Baba yaşadığı yerlerde çoğunlukla yalnızlığı tercih etmiştir. Bilindiği gibi o, tanınmaktan, bilinmekten ve şöhretten daima kaçınmıştır. Bursa’da kıyıda-köşede bir ocak edinecek ekmekçilik yapması, kendini ahalden olabildiğince uzak tutması onun uzletine işaret etmektedir. Bununla birlikte Aksaray’da kabrinin hemen yanında bulunan halvethanesi, onun halvete verdiği önemi ve tasavvuf anlayışının halvetle ilişkisine canlı örnektir.¹⁴¹

3.15. Aşk ve Muhabbet

Hucvirî, muhabbetin sözlükte hibbe kökünden bir kelime olup çekirdek, nüve, tohum, tane gibi manalara geldiğini kaydetmiştir. Taneye hubb denmesinin

¹³⁵ İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizan*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar’aşî (Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986), 2/246.

¹³⁶ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 237a; Ulu, *Somuncu Baba*, 278.

¹³⁷ bk. Halvetiyye.

¹³⁸ Uludağ, “Halvet”, 156.

¹³⁹ Kâşânî, “Halvet”, 234.

¹⁴⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 197.

¹⁴¹ Ulu, *Somuncu Baba*, 279-280.

sebebini hayatın aslının onda olmasına bağlayarak dinî, manevî ve insanî hayatın aslı ve esasının da muhabbet olduğunu söylemiştir.¹⁴² Aşk ise, aşırı sevgi, sevginin son mertebesi, sevginin insanı bütünüyle hükmü altına alması anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Kuşeyrî, muhabbeti aşk ile aynı anlamda ele almış ve onun çok şerefli bir makam olduğunu belirtmiştir. Allah'ın, muhabbetin kul için bir fazilet olduğu hususunda şahadette bulunduğunu ve kulunu sevdiğini kaydetmiştir. Kul da bu sevgiye yine sevgiyle karşılık vermiştir.¹⁴⁴

Mutasavvıflar, akılla Allah'a varılamayacağını, O'na varmanın ancak aşkla olacağını savunmuşlardır. Buna örnek olarak miraç bahsini getirirler. Buna göre Miraç hadisesinde Cebrâil (a.s) akılı temsil ederken refref, aşkı temsil etmektedir. Cebrâil (a.s) bir noktaya kadar götürdüğü Peygamberimizi daha ileri götürmesi için refrefe teslim etmiştir. Buradan hareketle sûfiler, aklın bir yere kadar varabileceğini, orada sonrasına aşk ile gidilebileceğini ifade etmişlerdir. Sûfilerin bazıları bütün âlemin aşk esasına göre kurulduğunu ve çalıştığını söylemişlerdir.¹⁴⁵

Somuncu Baba'nın bir şiirinde "Biz ol uşşâk-ı serbâzüz", "Mey-i aşk ile sermestiz", "Şarâb-ı aşkın çün içtik" ve diğer bazı cümlelerinde aşktan bahsedilmektedir. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde onun da yukarıda düşünceleri verilen mutasavvıflar gibi Allah'a akılla değil aşkla varılacağına işaret eden sözleri bulunmaktadır. "Biz ol uşşâk-ı serbâzüz / Akıl, rüşd bize yâr olmaz / Mey-i aşk ile sermestiz / Bize hergiz humâr olmaz." diyerek adeta Allah'a aşkla ulaşılabilirliğini ilan etmiştir.¹⁴⁶

Bununla birlikte onun eserlerinde aşk kavramı yerine daha çok muhabbet kavramının yer aldığı görülür. *Şerhi Hadis-i Erbaîn* adlı eserinde "Kim muhabbet elbisesini giyer fakr makamına erişir ve sabır ile titrerse dünya süsüne karşı Allah ona yeter. Batınını takva ile süsle ve Mevlânın cemâlinden elbise giy." ¹⁴⁷ demek suretiyle muhabbet kavramına yer vermiştir. Yine aynı eserinde ele aldığı bir hadisin izahında Allah'ın bazı kullarına muhabbet kadehinden tattırdığını ve onu tadanların sarhoş olduğunu ancak bu sarhoşluğun fenâ ve bekâ bulduran sarhoşluk olduğunu belirtmiştir. "Allah Teâlâ, nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir."¹⁴⁸ Somuncu Baba bu hadisi "Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O'nda fena bulur, O'nda beka bulur. O'nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakîdir."¹⁴⁹ şeklinde şerh ederken bir diğer hadisin şerhinde doğrudan muhabbet konusuna değinmiştir.

¹⁴² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, 367.

¹⁴³ Uludağ, "Aşk", 48.

¹⁴⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 404.

¹⁴⁵ Süleyman Uludağ, "Aşk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/14.

¹⁴⁶ Ulu, *Somuncu Baba*, 168-169.

¹⁴⁷ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 241a-241b.

¹⁴⁸ Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416), 1/486.

¹⁴⁹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadis-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

“Ümmetim içinde beni sevme konusunda en önde olanlar benden sonra gelip de sadece beni görmek için malını ve ailesini feda etmeyi göze alanlardır.”¹⁵⁰ Somuncu Baba bu hadisi şu şekilde şerhetmiştir: “Aleyhissalatü vesselamdan ümmeti içindeki O’nu görmeyi herşeye tercih edip bu yolda ailesini ve malını feda edecek düzeyde kendisine muhabbet besleyenlere müjde vardır. O’na olan sevgileri onları fani varlıklarının tüm sıkıntılarından kurtarır. Bu sebeple onlar fani muhabbet ehlinin karşılığında Allah’ın zatından başka hiçbir şeye muhabbet beslemeyenler arasına girerler.”¹⁵¹

3.16. Fenâ - Bekâ

Kelime olarak, yokluk, hiçlik manasına gelen fenâ, tasavvufî bir terim olarak kulun fiilini görmemesi hali olarak tanımlanmıştır.¹⁵² Bekâ ise, kelime olarak kalıcı olmak manasına iken tasavvufî bir terim olarak kulun, Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesi olarak tanımlanmıştır.¹⁵³ Kuşeyrî, sûflerin fenâ sözü ile sandaki kötü sıfatların yok olmasına; bekâ sözüyle de insanın güzel sıfatlar edinip bunları devam ettirmesine işaret ettiklerini kaydetmiştir.¹⁵⁴ Buradan anlaşıldığına göre bu iki kelime birbirinin bir anlamda bütünleyicisi durumundadır. Nitekim Kuşeyrî, bir kimsenin kötü vasıflarından fenâ olması durumunda o kimse de güzel sıfatların ortaya çıkacağından bahsetmiştir.¹⁵⁵

Fenâ ve bekâ kavramları Somuncu Baba’nın eserlerinde görülen kavramlardandır. Somuncu Baba, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde ele aldığı bir hadisi izah ederken fenâ ve bekâ kavramlarına yer verir. Yukarıda da yer verilen hadiste şöyle buyrulmuştur: “Allah Teâlâ Nebisinin lisanı ile dedi ki: Kim beni sever de o hal üzere canını alırsam, canını aldığımın diyeti bana aittir. Her kimin diyetini üzerime almış isem onun her isteği yerine gelir.”¹⁵⁶ Bu hadisi “Hisse” başlığı altında şu şekilde izah etmiştir: “Allah, kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o sarhoş olur ve O’nda fenâ bulur, O’nda bekâ bulur. O’nun dışında hiçbir maktûl yoktur ki diyeti muhabbet olsun. Ve O bakidir.”¹⁵⁷

Somuncu Baba, kulun tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fenâ bulması halinde Allah’ın asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu seveceğini beyan eder. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder: “Hayy ve kayyumun zatı ile kaim olan hakikate işaret vardır ki zaten, sıfaten ve fiilen fena fillah ile yollar elde edilir. Kim tüm fiilleri, sözleri, halleri, zatı ve sıfatları ile Allah’ın zikrinde fena bulur ise Allah asli istidadı değerince zatı, sıfatları ve fiillerinin tecelliyatı ile onu sever.”¹⁵⁸

¹⁵⁰ Ahmed b Hanbel, “Müsned”, 2/417.

¹⁵¹ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a.

¹⁵² Uludağ, “Fenâ”, 134.

¹⁵³ Uludağ, “Bekâ”, 70.

¹⁵⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160.

¹⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 160-161.

¹⁵⁶ Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur’ân ve Regâibu'l-Furkân*, 1/486.

¹⁵⁷ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 243a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

¹⁵⁸ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b-240a; Ulu, *Somuncu Baba*, 283.

Buna göre, Somuncu Baba fenâ ve bekâyı Allah'a olan muhabbete bağlamıştır. Allah kime kendi muhabbetinin kadehinden tattırırsa o kimse için korku yoktur. O, Allah'ın ikramıyla dolmuş, O'nun ikramıyla sonsuzluğu tatmıştır. O, kulun gücü nispetinde Allah'ın zikrinde fenâ bulmasını, Allah'ın sevgisini kazanmasına bir vesile olarak görmüştür. Somuncu Baba'nın bu düşüncesinin tasavvufi mana olarak diğer sûflerin tanım ve uygulamalarına benzediği hatta aynı olduğu söylenebilir. O, bu yönüyle tasavvufun önemle üzerinde durduğu iki kavram olan fenâ ve bekâ kavramını yaşadığı çağa aslına uygun bir şekilde taşımıştır.

3.17. Tevhid

Kelime olarak birlemek, tek ve bir olmak, bir şeyin bir ve tek olduğunu kabul etmek anlamına gelen tevhid,¹⁵⁹ terim olarak Allah'ın bir olduğuna hükmetmektir.¹⁶⁰ Tevhid, sûflerin önemle üzerinde durduğu kavramlardan biridir. *Er-Risâle* adlı eserinde Kuşeyrî, tevhidin üç türünden söz etmiştir. Bunlardan ilki Hakk'ın Hak için tevhididir. Bu tevhidde Allah kendisinin bir olduğunu bilir ve ben vahidim diye haber verir. İkinci tevhid, Hakk'ın halk için tevhididir ki Allah, kul muvahhidir, diye hükmeder ve kulun tevhidini yaratır. Tevhidin üçüncü şekli ise halkın Hakk için tevhididir. Burada kulun Allah birdir demesi, Allah'ın bir olduğuna hükmetmesi ve O'nun vahid olduğunu haber vermesidir.¹⁶¹ Bununla birlikte genel olarak tasavvufi gelişmeler hususunda üç türlü tevhidten bahsedilmiştir. Bunlar: Kusûdî tevhid, şuhûdî tevhid ve vucûdî tevhiddir.¹⁶²

Somuncu Baba, *Zikir Risâlesi* adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde önemle durmuştur. Ona göre Allah'ı birlemek anlamına gelen “Kelime-i Tevhid” zikri, zikirlerin en faziletlisidir.¹⁶³

Zikir Risâlesi adlı eserinde “Kelime-i Tevhid” zikri üzerinde dururken *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* adlı eserinde tevhide kısmen değinmiştir. “Size amellerinizin en hayırlısını, ... haber vereyim mi? Evet, ya Rasulullah. Allahu Tealâ'yı zikretmek.”¹⁶⁴ hadisini “Hisse” başlığı altında “Allah'a en iyi yakınlaştıracak yol ve kendisi ile kurbiyet sağlanan mali ve bedeni yakınlaştırıcı yollardan en uygun yol Allah'ı zikretmektir. Kim dili, bedeni ve ruhani güçleri ile zikir yolunu tercih ederse en yüce tevhid mertebelerine ve amaçlarına ulaşır.”¹⁶⁵ şeklinde tevhid odaklı şerh etmiştir.

Tevhidi yüce bir mertebe olarak gören Somuncu Baba, bu mertebeye ulaşmanın yegâne yolu olarak zikri görmektedir. Kul, bedenî veya ruhî kuvvetlerini

¹⁵⁹ Kâşânî, “Tevhid”, 166; Mevlüt Özler, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/18.

¹⁶⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386.

¹⁶¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 386, 387.

¹⁶² Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, “Tevhid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41/22.

¹⁶³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risâlesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a; Ulu, *Somuncu Baba*, 286.

¹⁶⁴ İbn Mâce, *Sünen*, (Mısır: y.y., 1952), “Edeb”, 53.

¹⁶⁵ Şeyh Hâmid, *Şerhi Hadîs-i Erbaîn* (Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7), 239b.

kullanarak zikre yönelirse hem tevhid mertebelerine hem de maksatlarına ulaşır. Bu yönüyle onun tevhid hususunda sûflerin görüşlerinden farklı bir tutum içinde olmadığı görülür. Bunun yanında onun sûflerin tanımlarından “halkın Hakk için tevhidi” yani kulun Allah birdir demesi ve O’nun bir olduğuna hükmetmesi ve vahid olduğunu haber vermesi” şeklindeki tanımına uygun bir tevhid anlayışını benimsediğini uygulamalarından anlamak mümkündür.

3.18. Kalp

Kalp kelime olarak çevirme, döndürme, değiştirme gibi anlamlara gelmektedir. Tasavvufî olarak ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı, marifet ve irfanın kaynağı, keşif ve ilhamın yeri, tecelli aynası ve Allah’ın evi şeklinde tanımlanmıştır.¹⁶⁶ Bu tanımlamaya göre kalp ilahi emri alıp, onu işleyen ve irfan ile kendisine o emri veren yüce varlığı bulan şeydir.

Bilindiği gibi tasavvufun gayelerinden biri kalp temizliğidir. Zâhidler ve sûfler kalbin önemi, kalp temizliği ve buna dayalı ibadet ve güzel ahlak üzerinde durmuşlar, Allah’ın huzuruna kalbi selimle durmanın uhrevî kurtuluşun şartı olduğunu belirtmişlerdir. Bu bakımdan kalp temizliği oldukça önemli görülmüştür. Bundan olsa gerek insan davranışlarını beden ve kalp fiilleri olarak ikiye ayıran mutasavvıflar beden fiillerini zâhir, kalp fiillerini de bâtın ameller olarak nitelemiş ve bâtın amellerin zâhir amellerden daha üstün olduğunu belirtmişlerdir.¹⁶⁷

Somuncu Baba, kalp üzerinde duran sûflerdendir. O özellikle *Zikir Risâlesi* adlı eserinde kalp ve kalp temizliğine vurgu yapmış, kalbin hususiyetlerini örneklerle izah etmiştir. Somuncu Baba’nın kalp tanımı yukarıdaki tanımlamaya uygundur. Ona göre kalp cila ile parlatılmış bir aynaya ve sultanlar için düzenlenmiş, eksiksiz ve süslü bir eve benzer. Bununla birlikte bu evin bazı sebeplerle kirlenmiş olması mümkündür. Kulun evi temizlemesi ve sultanın oturabileceği hale getirmesi gerekir. “Lâ ilâhe illallah” zikri o evi süpürme vasıtası gibidir. Bu ev iyice temizlenmeli ki ilahi nefhalar, melekler ve diğer başka değerler oraya yerleşsin.¹⁶⁸ Görüldüğü gibi Somuncu Baba’nın kalp kavramına verdiği önem ve yüklediği anlam, ilk dönem sûflerinden farklı değildir. Nasıl ki ilk zâhid ve sûfler kalp temizliği üzerinde durmuş ve Allah’ın huzuruna selim bir kalp ile gitmenin önemini vurgulamışlarsa Somuncu Baba da kalp temizliği üzerinde durmuş, kalbi sultanların sultanı olan Allah’ın gelebileceği şekilde temiz tutulması gerektiğini söylemiştir. O bu yönüyle bu kavramı yaşadığı çağa taşıyıcı bir görev üstlenmiştir.

¹⁶⁶ Uludağ, “Kalp”, 205.

¹⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Kalb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/229-231; Ulu, *Somuncu Baba*, 287.

¹⁶⁸ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3b; Ulu, *Somuncu Baba*, 288.

3.19. Mârîfet

Bilgi, tanımak, aşinalık gibi kelime anlamları olan mârîfet, tasavvufî olarak sûfilere ruhânî halleri yaşayarak, manevî ve ilahî hakikatleri tadarak elde ettikleri bilgi, irfan;¹⁶⁹ kulun kendi hakikatini ihata etmesi, leh ve aleyhindeki şeyleri bilmesi anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁰ Kuşeyrî, marifeti kulun Allah'ı sıfat ve isimleri ile tanıyıp onunla olan münasebetinde sıdk ve ihlas üzere olmasını, kötü huylardan ve bu huylara ait afetlerden temizlenerek arı hale gelmesi, bu halde Hakkın kapısında uzun uzadıya beklemesi ve bu beklemenin neticesinde Hakkın ona güzel bir teveccühle karşılık vermesi olarak açıklamıştır.¹⁷¹ Buna göre kul, kendisini Hakkın kapısında durmaya layık olacak şekilde hazırlar ve ısrarla kendisine bir ikramın verilmesini bekler. Hakk da bu samimiyet ve bekleyişe güzel bir tecelli ile karşılık vermektedir. Burada Hakkın kula karşılık vermesinin bazı şartları vardır. Öncelikle kul Hakk ile muamelesinde samimi olmalı, nefsinin kötü düşünce ve huylardan temizlemelidir.¹⁷²

Somuncu Baba, doğrudan marifet kavramı üzerinde durmaz. Ancak marifetin hangi şartlarda elde edileceğine dair yukarıdaki izaha uygun bir yaklaşım sergiler. Ona göre kişi kalbinde bulunan havatırı yani Allah'tan başkasına ait olan düşünceleri atarsa marifetin tadını alır. *Zikir Risâlesi* adlı eserinde bu hususu şu şekilde izah eder:

“Hazreti Allah, insanın kalbini iki parmağı arasında döndürdüğü bir konumda tutmaktadır. Kalbin döndürülmesi tencerenin kaynatılması gibi hatta ondan daha şiddetlidir. Tencerenin kaynaması şiddetlenince üstünde kati olarak köpük ve başka şeyler toplanır. Tencerede kaynayan şeyin lezzetini yemek suretiyle tatmak isteyen tencerede ne olduğunu bilmesi ve kaynayan şeyin üstünde toplanan lüzumsuz şeyleri atması gerekir. İşte ahireti talep eden mürid kalbini gözetlemese ve kalbinde bulunan havatırı, yani Allah'tan gayri düşünceleri temizlemese Allah'ın kalbe ilka ettiği ilimlerin tadını alamaz. Nefis de marifetlerin tadını alamaz.”¹⁷³

Görüldüğü gibi Somuncu Baba marifeti, Allah'ın kalbe koyduğu ilim olarak tanımlamış, bu ilmin tadını almanın ve tecellilerinden istifade etmenin kalpten Allah'ın dışındaki düşünceleri atmakla mümkün olacağını söylemiştir. Bunun aksi durumda yani kalbin gözetlenmeden kalpteki havatırı atmadan kalbe gelen keşiflerin anlaşılamayacağını ve nefsin marifetten tat alamayacağını belirtmiştir.

3.20. Melâmet

Sözlük anlamı kınama, ayıplama, kötüleme, karalama¹⁷⁴ olan melâmetin tasavvufî manası kınayanların kınamasından çekinmeden hak yolda yürümektir.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Uludağ, “Mârîfet”, 205.

¹⁷⁰ Kâşânî, “Mârîfet”, 526.

¹⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 398.

¹⁷² Ulu, *Somuncu Baba*, 289.

¹⁷³ Şeyh Hâmid, *Zikir Risalesi* (Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2), 3a-3b, Ulu, *Somuncu Baba*, 289-290.

¹⁷⁴ Uludağ, “Melâmet”, 241.

Melâmetiyye nefislerini kınayanlar;¹⁷⁶ melâmetî veya malâmî ise melâmet ehli, melâmet neşesine sahip, melâmet tarikini tutanlar, hayrı izhar, şerri izmâr etmeyen yani, ibadetini gizleyen ancak günahını gizlemeyenler için kullanılmıştır. Melâmet anlayışının genel olarak tarikatların hemen tamamında bulunduğu, samimiyete önem vererek kibir ve ucubdan şiddetle kaçınmayı gerektirdiği belirtilmiştir.¹⁷⁷

Kuşeyrî, melâmet hususunda “*Muhabbetin hâlis olmasında melâmetin büyük tesiri ve tam bir meşrebi vardır.*” diyerek Hak ehli olan bazı zümrelerin ahalinin levmine maruz kaldığından bahsetmiştir. Bu durumu, peygamberimizin, peygamberlik öncesi herkes tarafından sevilip övülürken peygamberlik sonrası ahalinin ona dil uzatıp onu kınamaya başlamasıyla misallendirmiştir.¹⁷⁸

Somuncu Baba'nın eserlerinde doğrudan yer almasa da hayatına bakıldığında onun melâmet düşüncesine sahip olduğu hatta bu düşüncüyü hayatına aksettirdiği görülür. Nitekim o, melâmet anlayışına uygun bir şekilde Bursa'da kendini gizlemiş, bir fırın edinerek orada ekmekçilikle uğraşmıştır. Somuncu Baba'nın bu gizlenme hususunda başarılı olduğu görülmektedir. Sarı Abdullah Efendi, onun nasıl bir şahsiyet ne gibi bir insan olduğunu kimsenin bilmediğini kaydetmiştir.¹⁷⁹ Somuncu Baba zaman zaman “*Delî Ekmekçi*” ithamına maruz kalmakla ahalinin kınamasıyla karşılaşmıştır.¹⁸⁰ Ancak Kuşeyrî'nin tanımına uygun bir şekilde onların levmine aldırmanmıştır. Onun bu gizlenme halini sırrını saklamasına bağlayan Askerî, yukarıda temas edildiği üzere Bursa'da iken onun budela-sıfat yürüdüğünü kaydetmiştir. Ayrıca Askerî'nin, Ahmed Paşa isimli bir şairden naklettiği bir şiirde Somuncu Baba'nın gizlenme sebebi şöyle yorumlanmıştır: “*Bül-bül gibi ışk ehli figân eylemek olmaz/ Esrâr-ı sûzın halka beyân eylemek olmaz/ Gencîne-i uşşâka ziyân eylemek olmaz/ Ser virmek olur sırrı iyân eylemek olmaz.*”¹⁸¹

Somuncu Baba'nın melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih ettiğine dair İsmâil Hakkı Bursevî'nin kaydı da önem arz etmektedir. Bursevî, Somuncu Baba'nın kendi halini ahaliden gizlemek için Uludağ yamaçlarında bir kulübeye yerleştiğini şu şekilde kaydetmiştir: “*... Kendi hakikatini saklamak için Bursa'ya gelip Uludağ yamaçlarında şehir dışında bir kulübeye yerleşti. Orada ekmek yapıp satarak kendini kamufle etmeye çalıştı.*”¹⁸²

Kaynaklarda onun gizlenme halini uzunca bir süre devam ettirdiği ancak Ulu Cami'nin açılışı sırasında Emir Sultan'ın tavsiyesi ve padişahın isteğiyle okuduğu

¹⁷⁵ Uludağ, “Melâmetî”, 242.

¹⁷⁶ Kâşânî, “Melâmetiyye”, 539.

¹⁷⁷ Uludağ, “Melâmetî”, 242.

¹⁷⁸ Kuşeyrî, *er-Risâle*, 312.

¹⁷⁹ Sarı Abdullah Efendi, *Semerâtü'l-fuâd*, 252.

¹⁸⁰ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'i*, 204; İsmail Erol Erünsal, *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 381.

¹⁸¹ Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mir'âtü'l-İşk'i*, 204; Ulu, *Somuncu Baba*, 89.

¹⁸² İsmail Hakkı Bursevî, *Silsilenâme-i Celvetiyye*, çev. Rahmi Serin (İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.), 131.

hutbe ile tanındığı, bu tanınmışlıktan duyduğu rahatsızlık nedeniyle Bursa'dan ayrıldığı kaydedilmiştir.¹⁸³ Görüldüğü üzere Somuncu Baba, bir tarikata da adını veren melâmet düşüncesini hayatına yansıtmiş, melâmî meşrep bir yaşantıyı tercih etmiştir. Dolayısıyla onun eserlerinde olmasa bile ondan bahseden kaynaklarda melâmet kavramına rastlamak mümkündür.

Sonuç

Somuncu Baba'nın tasavvufî düşüncesinin temelini Kur'an ve sünnet yani şer'i hükümler ile Rasulullahın hayat anlayışı oluşturmaktadır. Bunun yanında o, kendinden önce yaşamış sûflerin sözlerine önem vermiştir. Mesela eserlerinde İmam Ebu Ali Dekkâk, Cüneyd-i Bağdadî ve Sühreverdî gibi sûflerden iktibaslar yaptığı görülür.

Ona atfedilen eserlerde ve onun hayatını ele alan kaynaklarda genel hatlarıyla ortaya koyduğu düşünülen yirmi beş kavram (tevbe, verâ, zühd, sıdk, tevekkül, sabır, kanaat, fakr, zikir, dua, seyr ü sülûk, şeyh-mürşid-mürîd, mücâhede-riyâzet, halvet, aşk ve muhabbet, fenâ-bekâ, tevhid, kalp, marifet, melâmet) tespit edilmiştir. Somuncu Baba'nın tasavvuf anlayışında bu kavramların her birinin önemli bir yeri vardır. Onun tasavvufî kavramlara yüklediği manaların sözlük ve tasavvuf geleneğinde kullanılan manalarına uygun olduğu söylenebilir.

Somuncu Baba, sûflerin önemle üzerinde durduğu kavramları yaşadığı çağa, temel manalarına uygun bir şekilde taşıyan sûflerdendir. Bunun yanında onun gerek doğrudan eserlerinde ele aldığı gerekse eserlerinden ve ondan bahseden kaynaklardan ulaşılan tasavvufî kavramları pratik hayatına yansıttığı görülür. Mesela o, dünya ve içindekilerden yüz çevirmiş, zühd hayatını tercih etmiştir. Kendisine isabet eden bir dünyalıktan dolayı nefsini kınamış ve kalbi hüznlenmiştir. Şöhret, bilinmek ve tanınmak gibi nefsî hasletlerden sıyrılmış, melâmet gibi gizlenme yolunu tercih etmiştir.

O, ilmin önemini vurgulamış, tasavvufî düşüncesinin temelini yine ilmi koymuş ancak ilmin lezzet ve faydasını Allah'tan başka şeyleri kalpten çıkarma şartına bağlamıştır. Onun bir başka hususiyeti hoşgörü anlayışıdır. İçinde yaşadığı toplumun içine az karışmayı öncelemekle birlikte toplum ölçeğinde yaşamayı, onlarla zıt düşecek hallerden kaçınılması gerektiği ve düşüncelerinde kimseyi zorlayıcı bir tavır takınmaması gerektiği düşüncesini paylaşmıştır. Hatta bu düşünceyi paylaşmakla kalmamış, dostlarına ve takipçilerine tavsiye etmiştir.

¹⁸³ Harîrîzâde, *Tibyânü vesâ'ilil-hakâik fi beyâni selâsilit-tarâ'ik*, 172a; Erünsal, *Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'atü'l-İşki*, 202.

İntihal Taraması

Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi/*This paper was checked for plagiarism*

Etik Beyan Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. | *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.*

Finansman Grant Support

Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. | *The authors declared that this study has received no financial support.*

Acık Erişim Lisansı Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GavriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License*

Telif Hakkı Copyright

Yazar(lar) | Author(s): Mahmut Ulu

Kaynakça

- Abdurrezzak Kâşânî. *Letâifu'l-i'lâm fi işarâtı ehlî'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*. çev. Ekrem Demirli, İstanbul: İz Yayınları, 2004.
- Abdülkerim Kuşeyrî. *er-Risâle (Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi)*. haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2014.
- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâvut - Adil Murşid. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1995.
- Akgündüz, Ahmed. *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba ve Neseb-i Âlisi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2009.
- Ali b. Osman Cüllâbî Hucvirî. *Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. haz. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 7. Baskı, 2020.
- Alşan, Mehmet Hakan. *Anadolu Erenleri Melâmet Hırkası*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2012.
- Aynî, Mehmed Ali. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. haz. H. Rahmi Yananlı. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2015.
- Avnî, Mehmet Ali. *Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Buvüven Av Yayınları. 2019.
- Bağdatlı İsmâil Pasa. *Hedivvetü'l-Ârifin Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1951.
- Bayramoğlu, Fuat. *Hacı Bayrâm-ı Velî Yaşamı Soyu Vakfı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1989.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [AE.SAMD.III], No. 45, Gömlek No. 4491.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [C.EV], No. 163, Gömlek No. 8109.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [İE.EV], No. 66, Gömlek No. 7122.
- BOA, Osmanlı Arşivi. [SB], No. 1, Gömlek No. 6.
- Cebecioğlu, Ethem. *Hacı Bayrâm-ı Velî*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 6. Baskı, 2008.
- Coşanay, Büşra. "Tasavvuf Düşüncesinde Seyr ü Sülûk Üzerine Bir İnceleme". *Anasay* (2017), 2/199-216.
- Çoruh, Şinasi. *Emir Sultan*. İstanbul: Tercüman Gazetesi Yayınları, ts.
- Dikici, Recep. *Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) Hacı Bayrâm-ı Velî Taceddîn-i Velî ve Evradları*. İstanbul: Akif Yayınları, 2017.
- Ebû Dâvut. *Sünen*. nşr. M. Muhyiddîn Abdülhamid. 4 Cilt. Mısır, ts.
- Ebu Nasr Serrâc et-Tûsî. *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*. çev. Hasan Kâmil Yılmaz. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

- Ebu'n-Necib Sühreverdî. *Âdâbü'l-Mürîdîn*, çev. Süleyman Gökbulut. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2014.
- Ergun, Sadettin Nüzhet. *Halk Edebiyatı Antolojisi*. Devlet Basımevi: İstanbul, 1938.
- Erünsal, İsmail Erol. *Osmanlı Kültür Tarihinin Bilinmeyenleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Erünsal, İsmail Erol. *XV-XVI. Asır Bayrâmî Melâmîliğinin Kaynaklarından Abdurrahman el-Askerî'nin Mür'âtü'l-İşkâ*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Evliyâ Çelebi. *Seyahatname*. haz. Seyit Ali Kahraman - Yücel Dağlı. İstanbul: YKY Yayınları, 2006.
- Gürer, Dilâver. *Abdülkâdir Geylânî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 3. Baskı, 2006.
- Hoca Sadettin Efendi. *Tâcü't-tevârih*. haz. İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.
- Hocazâde Ahmed Hilmi. *Evliyâ'nın Yolunda (İstanbul Evliyâları)*. İstanbul: Gerger Yayınları, 2016.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Muhammed b. Mükrim. *Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâr-ı Sâdır, 1994.
- İbn Hacer el-Askalânî. *Lisânu'l-Mîzan*. nşr. M. Abdurrahman el-Mar'aşlı. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-İlmiyye li'l-Matbûât, 1986.
- İbn Mâce. *Sünen*. 2 Cilt. Mısır: y.y., 1952.
- İbrahim Hâs Halvetî. *Tezkiretü'l-Hâs (Erenler Kitabı)*. haz. Mustafa Tatçı vd. İstanbul: H Yayınları, 2017.
- İsmail Hakkı Bursevî. *Silsilenâme-i Celvetiyye*. çev. Rahmi Serin, İstanbul: Pamuk Yayınları, ts.
- Karabulut, Ali Rıza. *Meşhur Mutasavvıflar*. Kayseri: Seyyid Burhaneddin Vakfı Yayınları, 2. Baskı. 1994.
- Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn*. çev. Rüştü Balcı. 5 Cilt. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Kemâl Ümmî. *Dîvân*. İstanbul: Bayezid Devlet Kütüphanesi. 3357.
- Kemal Ümmî. *Dîvan*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. Ali Emiri, 41.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. haz. Havrettin Karaman vd. Ankara: TDV Yayınları. 2018.
- La'lizâde Abdülbâki. *Sergüzeşt*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 2456.
- M. Kemâleddin Harîrîzâde. *Tibvânü vesâ'ili'l-hakâik fi beyânî selâsili't-tarâ'ik*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi. İbrahim Efendi, 430.
- Mecdî Mehmed Efendi. *Hadâiku's-Şakâik*. haz. Abdulkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları. 1989.
- Molla Câmî. *Nefahâtü'l-üns min hadarâti'l-kuds*. çev. Mahmud Lâmiî Çelebi. sad. Abdulkadir Akçiçek, İstanbul: Huzur Yayınevi, 2016.
- Nev'îzâde Atâî. *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Nizameddin el-Hasan b. Muhammed en-Nisâbü'rî. *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkân*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1416.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ*. haz. Mehmet Akkuş - Ali Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öngören, Reşat. "Zikir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/409-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Özköse, Kadir. "Somuncu Baba'nın Hacı Bayrâm-ı Velî Üzerine Tesirleri". *Somuncu Baba ve Kültür Çevresi Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı*. ed. Ali Çavuşoğlu. 206-223. Aksaray: Aksaray Belediyesi Yayınları, 2012.
- Özler, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Sarı Abdullah Efendi. *Semerâtü'l-fuâd*. çev. Yakub Kenan Nef Zade. İstanbul: Neşriyat Yurdu. 1967.
- Serinsu, Ahmed Nedim. "Somuncu Baba'nın Kelime-i Tevhid Zikri Risâlesi Hakkında", 1. *Uluslararası Aksaray Sempozyumu*. ed. M. Sami Yıldız vd. 1-31. Aksaray: Aksaray Üniversitesi Somuncu Baba Tarih ve Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, 2017.
- Şahin, Haşim. "Somuncu Baba". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/377-378. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şemseddîn Sâmi. *Kâmûs-ı Türkî*. haz. Raşit Gündoğdu vd. İstanbul: İdeal Kültür ve Yayıncılık, 2. Baskı. 2012.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn (Evrâd Hamidüddîn Hâmid Aksarayî)*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 177b-182b.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn*. Ankara: Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Arapça, 7305, 10-14.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Silâhü'l-Mürîdîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, 1510, 306-315.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Efendi, 2047-7.
- Şeyh Hâmid-i Velî. *Zikir Risalesi*. Manisa: Manisa İl Halk Kütüphanesi, Zeynelzâde Kitaplığı, 81/2.
- Şimşek, Selami. *Somuncu Baba Hazretlerinin Evrâdı ve Evrâd-ı Safeviyye*. İstanbul: Buhara Yayınları, 2020.
- Taşköprülüzâde İsmâuddin Ebu'l-Hayr Ahmed. *eş-Şakâiku'n-nu'maniyye fi ulemâ'î'd-Devleti'l-Osmâniyye (Osmanlı Bilginleri)*. çev. Muharrem Tan. İstanbul: İz Yayınları, 2007.
- Ulu, Mahmut. "Menkıbeler Ekseninde Bir Zâhir-Bâtın Yolcusu: Somuncu Baba". *Folklor Akademi Dergisi* (2021), 4/3, 452-463.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî (Somuncu Baba) ve Ona Atfedilen "Zikir Risâlesi" Adlı Eser". *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi* 11/Hacı Bektaş Veli Özel Sayısı (2021), 58-74.
- Ulu, Mahmut. "Şeyh Hâmid-i Velî ve Silâhü'l-Mürîdîn Adlı Eseri". *Millî Kültür Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 135-146.
- Ulu, Mahmut. *Tarih Tabakat, Arşiv ve Yazmalar Ekseninde Şeyh Hâmid-i Velî Hayatı Eserleri ve Görüşleri*. Ankara: Berikan Yayınları, 2021.
- Uludağ, Süleyman. "Aşk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/11-17. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Uludağ, Süleyman. "Kalb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/229-232. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Uludağ, Süleyman. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/21-22. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Basım, 2005.
- Yusuf Hakîkî Baba. *Şerhi Hadîs-i Erbaîn*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Efendi, 1441, 13a-37a.